

DOĞUŞ
ÜNİVERSİTESİ
Burası senin doğuşun.

1.ULUSAL SOSYOLOJİ KONFERANSI (DUSK)

Afetler, Krizler ve Toplumsal Travmalar

DUSK2024
Tam Metin ve Özet Bildiri Kitabı

5 – 6 ARALIK 2024, İSTANBUL
Doğuş Üniversitesi Çengelköy Yerleşkesi

**DOĞUŞ ÜNİVERSİTESİ 1. ULUSAL SOSYOLOJİ KONFERANSI
(DUSK)**

Afetler, Krizler ve Toplumsal Travmalar

TAM METİN ve ÖZET BİLDİRİ KİTABI
5 – 6 Aralık 2024, İstanbul

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Esra KÖTEN

Doç. Dr. Aslı TELSEREN ÖMEROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Umut ELDEM

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Burak MALKOÇ

Arş. Gör. Bennur ÖZTÜRK

Arş. Gör. Yusuf MURTEZA

OCAK, 2025

1. Baskı

ISBN: 978-625-99598-3-2

www.dogus.edu.tr/dusk

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında izin alınmadan çoğaltılamaz, yayınlanamaz ve dağıtılamaz.

Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazar(lar)a aittir.

ÖNSÖZ

21. yüzyılda insanlık, doğal afetler, ekonomik krizler, siyasi belirsizlikler ve bunları takiben toplumsal travmalarla karşı karşıyadır. Bu krizler; yağmur, kuraklık, deprem gibi doğa olaylarının, ekonomik, politik, toplumsal dinamikler beraberinde alınmayan veya eksik alınan tedbirler sonucu afete dönüşmesi ve ardından afet yönetimi süreçlerinde tecrübe edilen eksikliklerle daha da belirgin hale gelmiştir. Doğu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü olarak, akademisyenler, STK'lar, politika yapıcılar ve kamuoyu arasında Türkiye ve dünyada meydana gelen bu karmaşık ve çok yönlü zorlukları ele almayı, yaşanan doğal afetler, toplumsal krizler ve bunların neden olduğu toplumsal travmalar konusunda diyalog ve iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayarak bu yılki konferans temasını “Afetler, Krizler ve Toplumsal Travmalar” olarak belirledik. Afetler, krizler ve toplumsal travmalar, sadece doğal olaylardan kaynaklanan acil durumlarla sınırlı değil, aynı zamanda insan etkileşimleri, toplumsal yapılar ve kültürel dinamiklerle de bağlantılıdır.

5-6 Aralık 2024 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz konferans, katılımcılara geniş bir perspektif sunmayı hedeflemiş; afet ve toplumsal krizlerin sadece fiziki çevreyi değil, aynı zamanda toplumun kültürel dokusunu, ekonomiyi ve kültürel yapısını nasıl etkilediğini anlamak için bir araştırma ve tartışma platformu olmuştur. Alanında uzman araştırmacıların, akademisyenlerin, doktora ve yüksek lisans öğrencilerinin, STK'lardan katılımcıların afetler, krizler ve toplumsal travmalar konusunda yürüttükleri tartışmalara, çalışmalara ve deneyim paylaşımlarına tanıklık etmiş ve ev sahipliği yapmış olmaktan büyük mutluluk duymaktayız.

Gerek çalışmalarıyla gerekse sorularıyla konferansımıza katkıda bulunan tüm konuşmacılara ve katılımcılara, ayrıca böyle bir konferansı organize etmemizi mümkün kılan Doğu Üniversitesi'ne teşekkürlerimizi sunarız.

Konferans Başkanları
Prof. Dr. Esra KÖTEN
Doç. Dr. Aslı TELSEREN ÖMEROĞLU

KONFERANS DÜZENLEME KURULU BAŞKANLARI

Prof. Dr. Esra KÖTEN, Doğuş Üniversitesi

Doç. Dr. Aslı TELSEREN ÖMEROĞLU, Doğuş Üniversitesi

KONFERANS DÜZENLEME KURULU ÜYELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Umut ELDEM, Doğuş Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Burak MALKOÇ, Doğuş Üniversitesi

Arş. Gör. Bennur ÖZTÜRK, Doğuş Üniversitesi

Arş. Gör. Yusuf MURTEZA, Doğuş Üniversitesi

KONFERANS BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ertan EĞRİBEL, İstanbul Üniversitesi (Emekli)

Prof. Dr. Barış ERDOĞAN, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Emre GÖKALP, Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR, Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Feryal Delfin GÜNDÜZ, İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Jülide KARAKOÇ, Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr. Çağlayan KOVANLIKAYA, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. Nurgün OKTİK, Maltepe Üniversitesi

Prof. Dr. Emre ŞAN, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İnci USER, Acıbadem Üniversitesi

Prof. Dr. Özgür ÜNAL ERİŞ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet BOZOK, Maltepe Üniversitesi

Doç. Dr. Nihan BOZOK, İstanbul Beykent Üniversitesi

Doç. Dr. Emel COŞKUN, Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Melih ÇOBAN, Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Tacettin ERTUĞRUL, İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Doç. Dr. İlknur HACISOFTAOĞLU, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Doç. Dr. Gamze KESKİN, Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. M. Ufuk ÖZCAN, İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Hazal PABUÇÇULAR, Fenerbahçe Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

KONFERANS DÜZENLEME KURULU	1
KONFERANS BİLİM KURULU	2
KONFERANS PROGRAMI	7
BİLDİRİ ÖZETLERİ	9
 Herkes İçin Daha İyisi Mümkün Mü?: Afet Sonrası Yeniden İnşa ve Yerleştirme Sürecinde Derinleşen Sosyoekonomik Eşitsizlikler	 10
<i>Fatma Levent</i>	
 Afet Yönetişiminde Sosyal Sermaye ve Örgütsel Dayanıklılık İlişkisi: Kent Konseyleri Üzerine Bir İnceleme	 11
<i>Üstüner Okan Çınar, Irmak Aksoy</i>	
 Depreme Hazırlık Davranışlarının Önlemleri Benimseme Süreci Modeli ile İncelenmesi	 12
<i>Ömer Demir, Nuran Aydemir</i>	
 İnsan ve Ağaç Sağlığı	 13
<i>Akile Gürsoy</i>	
 Salgın, İktidar ve Hayati Isı: Yaşlı Hanelerinin Kapanma Deneyimleri	 14
<i>H. Yaprak Civelek</i>	
 06 Şubat Deprem Sonrası Toplumsal Travmanın Bilişsel Antropolojik Açıdan İncelenmesi	 15
<i>Gözde Dalan Polat, Gülten Polat</i>	
 Bireysel Sorumluluklar Çağında Okulu Yeniden Düşünmek: Akışkanlıklar ve Paradokslar	 16
<i>Metin Cevizci</i>	
 Afet Sahasına Psikososyolojik Bir Bakış: Bireysel ve Toplumsal Kırılganlıklar Üzerine	 17
<i>Zeynep İclal İncioğlu</i>	
 Evdeki Kriz: Çocuksuzluk	 18
<i>İnci User, Tuba Usseli</i>	
 Hayatta Kalmanın Yankıları: 6 Şubat Depreminde Hayatta Kalan Kadınların Cinsiyetlendirilmiş Mücadelesine Dair Kadın Gönüllülerin Aktarımları	 19
<i>Deniz Antmen, Leman Korkmaz</i>	

Afet Sosyolojisi Bağlamında 6 Şubat Depremleri: Sahadan Sesler	20
Fatma Levent, Zehra Evren, Deniz Şahan, İkranur Yardımcı, Erhan Akarçay	
Kadınların Yaşadığı Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliklerinin Afetlerdeki Zarar Görebilirliklerine Etkisi	21
Elifnur Şirin	
Genç Yetişkinlerde Ebeveyn Davranışları ve Ekofobi Arasındaki İlişkide Otomatik Düşüncelerin Rolü	22
Gökçenur Cebeci, Seda Kızılay, Zerrin Bölükbaşı Macit	
Türkiye’de Sağlık Çalışanlarına Yönelik İşyerinde Şiddet: Deneyimler, Görüşler ve Öneriler	23
Mehmet Ali İçbay	
Filistinlilere Yönelik Şiddet Eylemlerinin Soykırım Olarak Değerlendirilmesi Üzerine Bir Derlem	24
Yağmur Şimşek, Bennur Öztürk	
1755’teki Büyük Lizbon Depremi ve 2023 Türkiye Depremi	25
Gökcalp Aral Otçu, Gökçe Hazar Otçu	
Kadın ve Erkeklerin Terörizme Katılım Motivasyonları Gerçekten Farklı Mıdır?: Cinsiyetçi Tutumların Etkisi Üzerine Bir Anlatısal Derleme	26
Yağmur Şimşek	
Toplumsal Travmatik Olayların Sosyal Medya Paylaşımlarının Ergenlerde Duygu Düzenleme ve Başa Çıkmaya Etkisi	27
Nur İnci Namlı	
TAM METİN BİLDİRİLER	28
Depreme Hazırlık Davranışlarının Önlemleri Benimseme Süreci Modeli ile İncelenmesi	29
Ömer Demir, Nuran Aydemir	
Bireysel Sorumluluklar Çağında Okulu Yeniden Düşünmek: Akışkanlıklar ve Paradokslar	38
Metin Cevizci	
1755’teki Büyük Lizbon Depremi ve 2023 Türkiye Depremi	45
Gökcalp Aral Otçu, Gökçe Hazar Otçu	

KONFERANS PROGRAMI**5 ARALIK 2024, PERŞEMBE**

10:15-11:15	Keynote Konuşması: Süheyla Demir, Gazeteci, Haber Global dış haber müdürü
-------------	---

I. OTURUM: AFET YÖNETİMİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK**Oturum Başkanı: Arş. Gör. Yusuf MURTEZA**

11:15-11:45	Fatma Levent	Herkes İçin Daha İyisi Mümkün Mü? Afet Sonrası Yeniden İnşa ve Yerleştirme Sürecinde Derinleşen Sosyoekonomik Eşitsizlikler
11:45-12:15	Üstüner Okan Çınar İrmak Aksoy	Afet Yönetişiminde Sosyal Sermaye ve Örgütsel Dayanıklılık İlişkisi: Kent Konseyleri Üzerine Bir İnceleme
12:15-12:45	Ömer Demir	Depreme Hazırlık Davranışlarının Önlemleri Benimseme Süreci Modeli ile İncelenmesi

**II. OTURUM: SAĞLIK İÇİN SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ PANELİ:
"AFETLER VE KRİZLER BAĞLAMINDA ÇEVRE VE İNSAN SAĞLIĞI"****Oturum Başkanı: Prof. Dr. Esra KÖTEN**

13:45-14:15	Akile Gürsoy	İnsan ve Ağaç Sağlığı
14:15-14:45	Hatice Yaprak Civelek	Salgın, İktidar ve Hayati Isır: Yaşlı Hanelerinden Deneyimler
14:45-15:15	Nihan Bozok	Ekolojik Krizlerin Gölgesinde Ormanda Toplayıcılık: Kıyı Ege Bölgesinde Ot Toplayan Kadınlar Örneği
15:15-15:45	Gözde Dalan Polat Gülten Polat	6 Şubat Depremlerinin Bütünsel Açıdan Antropolojik Analizi

**III. OTURUM: PANEL: "KRİZLE VAR OLMAK:
BİREYSEL VE KURUMSAL DENEYİMLER"****Oturum Başkanı: Doç. Dr. Aslı Telseren ÖMEROĞLU**

16:00-16:30	Metin Cevizci	Bireysel Sorumluluklar Çağında Okulu Yeniden Düşünmek: Alışkanlıklar ve Paradokslar
16:30-17:00	Zeynep İclal İncioğlu	Afet Sahasına Psikososyolojik Bir Bakış: Bireysel ve Toplumsal Kırılganlıklar Üzerine
17:00-17:30	İnci User Tuba Usseli	Evdeki Kriz: Çocuksuzluk

6 ARALIK 2024, CUMA**IV. OTURUM: SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTEN AFET DENEYİMLERİ****Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üy. Umut ELDEM**

10:00-10:30	Deniz Antmen Leman Korkmaz	Hayatta Kalmanın Yankıları: 6 Şubat Depreminde Hayatta Kalan Kadınların Cinsiyetlendirilmiş Mücadelesine Dair Kadın Gönüllülerin Aktarımları
10:30-11:00	Fatma Levent Zehra Evren Deniz Şahan İkranur Yardımcı Erhan Akarçay	Afet Sosyolojisi Bağlamında 6 Şubat Depremleri: Sahadan Sesler
11:00-11:30	Mehmet Baki Bilik	Depremlerin Kırsal Alanlardaki Etkileri: Van Alaköy Örneği
11:30-12:00	Elifnur Şirin	Kadınların Yaşadığı Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliklerinin Afetlerdeki Zarar Görebilirliklerine Etkisi

V. OTURUM: GÜNCEL KRİZLER VE TOPLUMSAL YANSIMALARI**Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üy. İsmail Burak MALKOÇ**

13:00-13:30	Gökçenur Cebeci Seda Kızılay Zerrin Bölükbaşı Macit	Genç Yetişkinlerde Ebeveyn Davranışları ve Ekofobi Arasındaki İlişkide Otomatik Düşüncelerin Aracı Rolü
13:30-14:00	Mehmet Ali İçbay	Türkiye’de Sağlık Çalışanlarına Yönelik İş Yerinde Şiddet: Deneyimler, Görüşler ve Öneriler
14:00-14:30	Yağmur Şimşek Bennur Öztürk	Filistinlilere Yönelik Şiddet Eylemlerinin Soykırım Olarak Değerlendirilmesi Üzerine Bir Derleme

VI. OTURUM: GÜNCEL KRİZLER VE TOPLUMSAL YANSIMALARI II**Oturum Başkanı: Arş. Gör. Bennur ÖZTÜRK**

14:45-15:15	Gökalp Aral Otçu Gökçe Hazar Otçu	1755’teki Büyük Lizbon Depremi ve 2023 Türkiye Depremi
15:15-15:45	Yağmur Şimşek	Kadın ve Erkeklerin Terörizme Katılım Motivasyonları Gerçekten Farklı Mıdır? Cinsiyetçi Tutumların Etkisi Üzerine Bir Anlatsal Derleme
15:45-16:15	Nur İnci Namlı	Sosyal Medyada Yer Alan Toplumsal Travmatik Olaylara Ait Paylaşımların Ergenlerde Duygu Düzenleme ve Başa Çıkmaya Etkisi

BİLDİRİ ÖZETLERİ

HERKES İÇİN DAHA İYİSİ MÜMKÜN MÜ?: AFET SONRASI YENİDEN İNŞA VE YERLEŞTİRME SÜRECİNDE DERİNLEŞEN SOSYO EKONOMİK EŞİTSİZLİKLER

Fatma LEVENT

Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü,
0000-0002-1683-3539

ÖZET

Afet, uzun yıllar boyunca doğa bilimleri alanında çalışılmış ve doğa olaylarıyla ilişkilendirilmiştir. İnsanları tehlikeler karşısında pasif bir şekilde görme eğilimini beraberinde getiren bu ilgi, kriz ve risk yönetiminin bir arada olduğu bütüncül bir afet yönetimi anlayışının gelişmeye başlamasıyla dönüşüme uğramıştır. Afet, sosyal yapıyı bozan bir toplumsal olay olarak tanımlanmaya başlanmış, insanlar da şiddetli bir dış etkenin kontrolünü sağlayamayan bireyler olarak değil, bu sürecin aktif özneleri olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte afet çalışmalarında çeşitli bakış açıları ortaya çıkmıştır. Buna göre riski ve kırılganlığı yaratanın ne olduğu, dirençliliğin kim için ve kimin yararına olacak şekilde kullanıldığı sorgulanmıştır. Bu çalışmalar, afetin herkesi eşit şekilde etkilemediğini, çoğu durumda var olan maruziyetin sosyal, kültürel, ekonomik değişkenlerle birlikte daha da arttığını göstermiştir.

Yeniden inşa ve yerleştirme sürecindeki eşitsizliklerle başa çıkabilme ve hızlı iyileşebilmede de sosyoekonomik değişkenler rol oynamaktadır. İnsanların çevresel tehditlere yanıt verme kapasitesini etkileyen ve riske karşı savunmasızlığını arttıran temelde ekonomik ve sosyal ilişkilerin bir fonksiyonudur. Buna yönelik olarak bu çalışmanın amacı, yeniden inşa ve yerleştirme sürecinde “Build Back Better” (Daha İyiyi Yeniden İnşa), “Gentrification” (Soylulaştırma) ve “Gerrymandering” (Stratejik Bölüştürme) üzerinden afetin toplumsal yaşamı nasıl dönüştürdüğünü ve eşitsizliklerin nasıl şekillendiğini sosyolojik olarak incelemek ve yorumlamaktır. Yöntem olarak literatür taraması kullanılmış, ulusal ve uluslararası alanda yapılmış çalışmalar sistematik olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmada, yeniden inşa ve yerleştirme sürecinin mevcut eşitsizlikleri derinleştirme potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda güvenli yapılaşmanın dar çerçevelerinin ötesine geçilerek bütüncül bir değerlendirme yapılmasının ve toplumsal katılımın bu sürecin etkinliği açısından taşıdığı önem vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *yeniden inşa, yerleştirme, build back better, gentrification, gerrymandering*

AFET YÖNETİŞİMİNDE SOSYAL SERMAYE VE ÖRGÜTSEL DAYANIKLILIK İLİŞKİSİ: KENT KONSEYLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Üstüner Okan ÇINAR

Arş. Gör., Doğuş Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, 0000-0003-4442-9792

Irmak AKSOY

Arş. Gör., Doğuş Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme (İng.) Bölümü,
0000-0001-7583-4163

ÖZET

Disiplinlerarası özellik taşıyan sosyal sermaye, çalışılan alana bağlı olarak tanımında da farklılıklar göstermektedir. Sosyal sermayeye ilişkin çalışmaları ile öne çıkan araştırmacılardan biri olan Putnam sosyal sermayeyi, “Koordineli eylemlerle toplumun verimliliğini kolaylaştıran ve bunu artırabilen güven, normlar ve ağlar gibi sosyal örgütlenme özellikleri” olarak tanımlamıştır. Sosyal sermaye, bireyler arasındaki bağlar ve bu bağlardan doğan sosyal ağlar, karşılıklı ödün ve güvenilebilirlik normlarını ifade etmektedir. Bir toplumdaki sivil ağların gelişimi kolektif eylem sorunlarının çözülmesine katkı sunmaktadır. Bir örgüt, yıkıcı bir olayın olumsuz sonuçlarının üstesinden gelmek için hem iç hem de dış kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Sosyal sermayenin, bireysel ve toplumsal dayanıklılığın felaket sonrası iyileştirme ve yeniden inşa faaliyetlerindeki kolaylaştırıcı rolü göz önüne alındığında sosyal sermaye ve örgütsel dayanıklılık arasında bir ilişki olduğunu varsaymak mümkündür. Ortak örgütlerle besleyici ilişkiler kurulması, yıkıcı olaylar öncesinde, sırasında ve sonrasında örgütsel dayanıklılık oluşturma'nın önemli bir unsurudur. Sosyal ağlar ve sosyal sermaye, felaket sonrası uzun vadeli iyileşmenin köklü itici güçleridir. Örgütsel dayanıklılık gelişiminde sosyal sermaye oluşumunun yerel kurumsallaşma ile ilişkilendirilmesi özel sektörün ve kamu sektörünün afet yönetiminde dinamik ve verimli bir yönetim yapısı kurmasını, mahalli özellikleri, gelenek ve görenekleri dikkate almayı, bürokrasiyi azaltmayı, hızlı ve isabetli karar alabilmeyi ve kaynakları doğru yönlendirebilmeyi sağlayacaktır. Bu bağlamda Türkiye’de yerel yönetimin kurumsal mekanizması olan kent konseylerinin ürettiği sosyal sermayenin örgütsel dayanıklılığa etkilerinin incelenmesi afet yönetimi konusunda kamu-özel sektör iş birlikleri imkanlarının tartışılmasına katkı sunacaktır. Bu çalışma kent konseylerinin örgütsel dayanıklılık oluşturmak için sosyal sermayeyi stratejik olarak nasıl kullanabileceği sorusuna yanıt vermeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma, kent konseyleri bünyesinde kurulan afet çalışma gruplarındaki sivil ağlarda oluşan sosyal sermayenin örgütsel dayanıklılık ile ilişkisinin önemini açıklamak için kavramsal çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: *kent konseyi, sosyal sermaye, örgütsel dayanıklılık, afet yönetimi*

DEPREME HAZIRLIK DAVRANIŞLARININ ÖNLEMLERİ BENİMSEME SÜRECİ MODELİ İLE İNCELENMESİ

Ömer DEMİR

Arş. Gör., Doğuş Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji (İng) Bölümü,
0000-0003-0158-5859

Nuran AYDEMİR

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
0000-0003-1589-2876

ÖZET

Giriş: Depremler, Türkiye ve tüm dünyada fiziksel, ekonomik, sosyal ve psikolojik olumsuz sonuçlar doğuran doğa kaynaklı tehlikelerden biridir. Toplumun koruyucu önleyici hazırlık davranışlarını gerçekleştirmesi deprem tehlikesinin afete dönüşmesinin önlenmesi bakımından en önemli değişkenlerden biridir. Ancak hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde bireylerin depreme hazırlık düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Önlemleri Benimseme Süreci Modeli (The Precaution Adoption Process Model [ÖBSM]) bireylerin önlemleri benimsemesinin bir süreç olarak incelendiği ve farklı evrelerde bulunan bireylerin farklı davranış paternlerine, inançlara ve engellere sahip olduğunu öneren sağlık psikolojisi modelidir. Literatürde ÖBSM temel alınarak spesifik olarak depreme hazırlık davranışlarının incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, mevcut çalışmanın amacı bireylerin depreme hazırlık davranışlarının ÖBSM çerçevesinde incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Yöntem: Çalışmanın örneklemini, İstanbul’da ikamet eden 18-62 yaşları arasında 577 katılımcıdan oluşmaktadır. Veriler Google Formlar aracılığıyla çevrimiçi olarak toplanmıştır. Veri toplama aşamasından sonra katılımcılar ÖBSM evrelerine göre gruplara ayrılarak gruplar arası fark testleri yürütülmüştür.

Bulgular: Davranışı gerçekleştirme konusunda kararsız olan katılımcılarla davranışı gerçekleştirmeye karar katılımcılar arasında kadercilik, depreme hazırlık yapabilmek için yeterli maddi gücün olmaması yönündeki engel algısı, depreme hazırlık davranışlarını anlamakta zorlanma yönündeki engel algısı, algılanan yararlar, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol bakımından anlamlı farklar tespit edilmiştir. Ayrıca davranışı gerçekleştirmeye karar veren katılımcılarla davranışı gerçekleştiren katılımcılar arasında da algılanan davranışsal kontrolün farklılaştığı görülmüştür.

Tartışma: ÖBSM’nin farklı evrelerinde yer alan katılımcıların depreme hazırlığa yönelik farklı engellere sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle depreme hazırlık davranışlarına yönelik evreye özgü müdahaleler son derece önemlidir. Depreme hazırlığa karar verme bakımından kadercilik, algılanan engeller, algılanan yararlar, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol; davranışı gerçekleştirme bakımından ise algılanan davranışsal kontrol kritik öneme sahiptir. Mevcut çalışmanın bulguları, sonraki müdahale programlarına evreye özgü müdahale stratejileri belirlenmesi konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Yanı sıra, bireylerin depreme hazırlık davranışlarına yönelik engellerinin kapsamlı şekilde değerlendirilebilmesi adına nitel veya karma yöntemlerin kullanıldığı daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Anahtar kelimeler: *afete hazırlık, afet risk yönetimi, depreme hazırlık, önlemleri benimseme süreci modeli, sağlık psikolojisi*

İNSAN VE AĞAÇ SAĞLIĞI

Akile GÜRSOY

Prof. Dr., İstanbul Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
0000-0001-5662-8452

ÖZET

Antropolojinin bilim dalının kuruluşundan beri duyarlı olduğu, sosyolojinin de giderek doğa bilimleri ve ekoloji ile dirsek teması içinde sosyal analiz yapıyor olması sosyal bilimcilere yeni araştırma alanları ve anlayış ufukları açmaktadır. İnsanın sadece hemcinsleriyle sosyal gruplar ve sosyo-kültürel yapılar içinde yaşamadığı, yerkürede canlı ve cansız varlıklarla etkileşim içinde şekillendiği gerçeği giderek farklı boyutları ile irdelenmektedir. Bilimsel alanda ve popüler siyasi söylemde Carlson'un The Silent Spring (1962), Al Gore'un An Inconvenient Truth (2006), Radkau'nun Nature and Power (2008), gibi başyapıt örnekleri bu bakış açısının son yarım asırdaki yaygınlığına ve sürekliliğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, ormanlar, ağaçlar ve bitkiler insanlığın korumakla yükümlü olduğu kıymetli doğal varlıklar olarak değerlendirilmekte ve sınıflandırılmaktadır. Bu sunumda sosyal antropolojik araştırmalara ve yazılı medya incelemelerine dayanarak Türkiye'de insanların ağaç sağlığı konusundaki yaklaşımları ve uygulamaları ele alınarak tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *sosyal bilimler, doğa bilimleri, çevrecilik*

SALGIN, İKTİDAR VE HAYATİ ISI: YAŞLI HANELERİNİN KAPANMA DENEYİMLERİ

H. Yaprak CİVELEK

Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
0000-0002-5551-4696

ÖZET

“Scala natura”, “hayati” iç ısı ile işlemektedir ve Aristoteles’te yaşlanma sürecinin temel açıklamasıdır. Salgın tehdidi ile gelen bir hastalık hayati ısıya kendisinin zıttı olarak, dışarıdan vuran bir tehlikeli soğuktur ve yaşlı bedenlerin “hayati ısılarını kıvamında tutmak” basit bir mesai değildir. Üstelik tıbbi, demografik, antropolojik bir konu olduğu kadar politiktir. COVID-19 tarafından insanların yüzlerine vurulan iki gerçek vardır: İlki, bu virüs tüm uluslara ve insanlara ne kadar iç içe geçmiş olduklarını fevkalade göstermiştir. İkincisi; temas olasılığı yüksekliğine ölüm olasılığı yüksekliği de eklenince kronik hastalar, zihinsel özür-lüler, engelliler ve özellikle “65 ve üstü” yaş grubu gündeme oturmuştur. Bu çalışma, kaynağına bu iki pratiği koyarak, modernite kuramları ve Marx, Beck, ağırlıkla Foucault gibi, hayati ısının salgında tahribatını kuramsallaştırmakta ve bir saha araştırmasına dayanarak Anadolu coğrafyasındaki yaşlı haneleri karantina deneyimlerini değerlendirmektedir.

Bir politik sınırlama türü olarak kapanmaya dair bu çalışma kalitatif araştırma yöntemi ve yorumsama tabanlı olarak salgına dair gündelik dilin çözümünü üstlenmiştir. Katılımcıların kararlarına, buyruklarına, eylemlerine yükledikleri anlamlara başvurmak, diğerlerinin yükledikleri anlamları umursamadan her hane halkının yaşlı üyesinin ve onunla birlikte yaşayanların konuşmalarındaki algı ve anlayış farklılıklarını yakalamak ve gerçekte bir iktidarın varlığını yeniden üretip üretmediklerini görebilmektir. Küresel musibete karşı kolektif hareket beklentisi, tesellinin inşası, geçmişin güçlü kuşağı, bugün geçmişin posaları, polisler, cezalar, eve geri dönüşler gibi açılımlar iktidar, salgın ve yaşlı nüfus karantinalarının ürettiği dilin temel görüşleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: *pandemi, iktidar, sağlık, yaşlı nüfus*

06 ŞUBAT DEPREM SONRASI TOPLUMSAL TRAVMANIN BİLİŞSEL ANTROPOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Gözde Dalan POLAT

Doç. Dr., Yeditepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü,
0000-0003-3548-2081

Gülten POLAT

Doç. Dr., Yeditepe Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü,
0000-0002-6956-7385

ÖZET

Aktif üç tane tektonik Arap, Afrika ve Avrasya plakasının arasında ve etkisinde kalan Anadolu plakası tarih boyunca yıkıcı depremleri tecrübe etmiştir. 1939 Erzincan depreminden sonra Türkiye, 1999 Marmara ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerini yaşamıştır. Bu depremler sonucunda binlerce insan ölmüş, yüzbinlerce bina yıkılmış ve ağır hasar almıştır. Saha çalışmalarında gözlemlediğimiz; yakın tarihte bu kadar yıkıcı depremlere maruz kalınmasına rağmen deprem bilincinin oluşmamış olmasıdır. Deprem bölgesinde yapmış olduğumuz saha çalışmasında, “bir daha deprem olmayacak” düşüncesiyle hareket edilmektedir. Deprem bir doğal olay olduğunu söylemekte ve bu bölge için tekrar böyle büyüklükte bir depremin üretebileceği düşüncesinden kaçmaktadırlar. “Deprem, oldu ve bitti” olarak algılanmakta ve bir daha böyle büyüklükte bir depremin tekrarlanmayacağını düşünülmektedir. Deprem uzmanları, binaların zayıf zeminler üzerinde yapıldığını, bölgede binaların pankek gibi yıkıldığını, dolayısıyla “çök, kapan” pratiğinin bu durumda, Türkiye’de geçersiz olduğunu dile getirmektedirler. Tüm bunlar ışığında deprem, açlık, su sıkıntısı, beraberinde yaşanan hijyen sorunları, barınma vb. gibi temel ihtiyaçlarla birlikte güvenlik, üretim, sağlık, göç sorunlarıyla beraber kümülatif etkilerine bakıldığında, Türkiye’nin omuzlarına ciddi bir ekonomik yük olarak çökmüştür. 06 Şubat Kahramanmaraş depreminin, insani kaybın haricinde, maliyeti 100 milyar dolardır. Bu çalışmada, Türkiye’nin deprem felaketleriyle dolu bir hafızaya sahip olmasına ve bir deprem ülkesi gerçeğini haykıran deprem bilimcilerine rağmen, deprem bilincinin neden oluşmadığı antropolojik açıdan irdelenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Antropolojik açıdan bakıldığında, deprem bilincinin oluşmasında önemli bariyerlerden biri kemikleşmiş bir inanca dönüşmüş “kadercilik” kültürüdür. Deprem sonucları, doğal bir afet olarak bu coğrafyanın kaderi gibi düşünülmekte ve bu doğal afet karşısında yapılacak bir şey yoktur algısı baskın olarak görülmektedir. Diğer bir husus ise deprem bilinç düzeyinin yarattığı boşlukların ranta dönüşmesine zemin hazırlayan yapı ve yapılarıdır.

Anahtar Kelimeler: *deprem (06 Şubat, Kahramanmaraş Depremi), deprem bilinci, kadercilik, antropoloji*

BİREYSEL SORUMLULUKLAR ÇAĞINDA OKULU YENİDEN DÜŞÜNMEK: AKIŞKANLIKLAR VE PARADOKSLAR

Metin CEVİZCİ

Arş. Gör. Dr., Acıbadem Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
0000-0003-0317-9088

ÖZET

Bu sunum, Türkiye bağlamında eğitim kurumu örneği üzerine yoğunlaşarak modernitenin temel kurumlarının içinde bulunduğu kriz durumunu eleştirel bir perspektifle tartışmayı amaçlamaktadır. Söz konusu kriz olgusu, özellikle 2000'lerden itibaren ardı ardına sıralanan eğitim reformları ile kronik bir hal almış, sistemler arası değişimden kaynaklanan geçici bir durum olmaktan ziyade okulun kurumsal ve gündelik süreçlerinde değişmez bir yapısal unsura dönüşmüştür. Türkiye'de okul başarısızlığının ilkökul seviyesinde ele alınmasını konu edinen ve 2017-2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen doktora çalışmasının bulgularına dayanan bu sunum, bu kriz durumunu anlamak için Türkiye'nin kendi sosyo-tarihsel bağlamı kadar, küreselleşen liberal model ile daha belirginleşen hipermodern toplum modelinin içkin dinamiklerine odaklanmaktadır. Eğitim kurumunun okul başarısızlığı olgusu ile mücadele etme yöntemi bir yandan tanımlama, kategorize etme ve müdahale etme yöntemleri açısından modernitenin disiplin edici mantığını ileri seviyeye taşımaktadır. Ancak aynı eğitim kurumu diğer yandan kurumsal süreçlerini aralarındaki sınırların gittikçe muğlaklaştığı piyasaya delege etmekte, böylelikle egemenliği altında bulunan aktörler üzerindeki iktidarını kaybetmektedir. Okul başarısızlığı olgusunda tıbbileştirme sorunsalı ile karşımıza çıkan bu durum paradoksal buyruklar üreten, belirsiz ve kopuk bir kurumsallaşma modeli üretmektedir. Rutinleşmiş bürokratik uygulamalardan arınan bu model, eğitimi sürekli müzakere edilmesi gereken süreçlere bölmektedir. Aktörlerin kurumsallaşma süreçlerindeki üstlendikleri rol, yetersiz kurumsal kaynak ve iş birliği durumlarında onları eğitsel düzenin demokratik inşasına katkıda bulunmaktan ziyade belirsizlik ve çelişkilerin sorumluluğunu üstlenmeye, birçok noktada ise günah keçisine dönüşmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda, eğitim kurumunun anlamlı bir bütün oluşturmaması ile kendini gösteren kriz durumu, oksimoron bir varsayıma dayanan genel toplumsal anlam kaybının ürünü olmaktan ziyade anlamlar ve araçlar arasında bağ kurmayı imkânsız kılan paradoksal yapının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: *eğitim, hipermodernite, kriz, kurumlar, tıbbileştirme*

AFET SAHASINA PSİKOSOSYOLOJİK BİR BAKIŞ: BİREYSEL VE TOPLUMSAL KIRILGANLIKLAR ÜZERİNE

Zeynep İclal İNCİOĞLU

Uzm. Psikolog

ÖZET

Bu sunumda, ruhsal ve toplumsal olanın birbirinden ayrılamaz denli iç içe geçmiş olduğu ön kabulü üzerine kurulu klinik sosyal psikoloji ve klinik sosyolojinin kavramsal çerçevesi içerisinde, insani yardım alanı çalışanı kimliğimizle, 6 Şubat depremlerine sahadan bir bakış ve deneyimi işleme amaçlı psikososyolojik analiz üzerinden çift yönlü bir paylaşım hedeflenmektedir.

Öznenin ruhsal sağlamlığının en derinden tehdit edildiği bir acil duruma eşlik etme amacı güden temel insani ve psikolojik bir müdahale aracılığı ile, afetin görünür kıldığı bireysel ve toplumsal kırılğanlıklarımızın çeşitli katmanlarına temas edilmesi mümkün olmuştur. Tıpkı toplumsal olanla bireysel olanın iç içe geçtiği gibi; bireyler, gruplar ve toplumlar nezdinde kırılğanlığın da dayanıklılık ile birlikte var olduğu düşüncesinden hareketle, afet sahası özelinde kırılğanlığı yaratan ve yeniden üreten koşulları tüm açıklığıyla görebildiğimiz ölçüde kaynakların tanımlanması ve dayanıklılığın hatırlatılması için anlamlı ötekilerin kapsayıcılığına her zamankinden çok ihtiyaç duymaktayız. Bu bağlamda, afet sahası deneyimi, içinde yer alanları, bir yandan kurumsal, grup ya da bireysel dayanışma pratikleri aracılığıyla, öznelliklerarası alanın kendine özgü dinamikleri üzerine düşünmeye; öte yandan da eşlik edilen durumlara değin tanıklık görevlerini yerine getirmeye davet etmektedir. Afet durumları içerisinde yaşantılanan karmaşık duyguları anlama ve ile incitilmişliği onarma yolunda temel bir işleve sahip olduğunu düşündüğümüz öznellikler arasında kurulan ilişki çok farklı boyutları kapsadığı gibi; tanıklık da aynı zamanda temsil ettiği kolektif belleğin gücünü yer yer tarih aşkın boyutta da sahiplenmemizi gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *deprem, kırılğanlık, psikososyoloji, öznellikler arası*

EVDEKİ KRİZ: ÇOCUKSUZLUK**İnci USER**

Prof. Dr., Acıbadem Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
0000-0001-5630-4626

Tuba USSELİ

Öğretim Görevlisi, Acıbadem Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Anestezi Programı,
0000-0001-5619-0235

ÖZET

Ebeveynlik rolleri, toplumsal cinsiyet sosyalleşmesi sürecinde içselleştirilir ve çoğu yetişkin, ebeveyn olmayı kişisel gelişiminin vazgeçilmez bir aşaması olarak amaçlar. Literatür, Dünya Sağlık Teşkilatı tarafından bir yıl veya daha fazla düzenli korunmasız cinsel ilişkiden sonra gebeliğin oluşmaması şeklinde tanımlanan kısırlık durumunu, çocuk sahibi olmayı isteyen çiftler için önemli bir kriz olarak tanımlamaktadır. Kısırlık tanısının, çiftlerde başarısızlık, yetersizlik, damgalanma kaygısı, öfke ve üzüntü gibi duygulara yol açtığı belirtilmektedir. Erkek kimliğinin inşasında aile reisliği ve babalık unsurlarının başat konumda olduğu, kadın kimliğinin çoğu zaman salt annelik rolü üzerinden tanımlandığı kültürümüzde de çocuksuzluk krizi çok yoğun biçimde yaşanabilmekte, bazı aileler için eşlerden birinin kısırlığı, geçerli bir boşanma nedeni bile olabilmektedir. Öte yandan, kendi tercihleriyle anne-baba olmayan ya da kısırlık tanısı alıp bu durumu kabullenen bireyler ya da çiftlerin gönüllü çocuksuzluk halleri de çoğu zaman kuşkuyla karşılanır ve gerçek duyguları sorgulanır.

Kısırlık, 1950'lere kadar bir farklılık, bazı kişilerin özel bir durumu olarak değerlendirilmiş, ancak ilaç tedavilerinin ortaya çıkmasıyla kadın ve erkek üreme sistemlerinin hastalığı olarak tanımlanmaya başlamış ve tıbbileştirilmiştir. 1970'lerden itibaren yardımcı üreme teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, kısırlık mutlaka üstesinden gelinebilir bir hastalık olarak görülmeye başlamış, 1978'de ilk "tüp bebek" Louise Brown'un doğumu, kısırlığın tıbbi tedavi gerektirdiği algısını pekiştirmiştir.

Kısırlığın tıbbileştirilmesi çocuksuzluk durumu karşısında başvurulabilecek seçenekleri (örneğin, evlat edinme, koruyucu aile olma, akraba çocuklarıyla daha yakından ilgilenme, çocuklar için yapılan işleri üstlenme, yaşam hedeflerini ve anlam arayışlarını yeniden gözden geçirme) arka plana iterek, "hastalığın" tedavisi için olanakları seferber etme davranışını öne çıkarmaktadır. Oysaki, tedavi süreçlerinin yarattığı özel güçlükler ve yardımcı üreme teknolojilerinin yüksek maliyetlerinden kaynaklanan sınıfsal eşitsizlik nedeniyle her kısır çiftin tedaviden yararlanması söz konusu değildir. Bu sunumda çocuksuzluk krizi ve kısırlığın biyoteknolojik müdahalelerle tıbbileştirilmesi, ilişkin literatüre ve erkek kısırlığına ilişkin bir araştırmanın bulgularına referansla tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *kısırlık, tıbbileştirme, yardımcı üreme teknolojileri*

HAYATTA KALMANIN YANKILARI: 6 ŞUBAT DEPREMİNDE HAYATTA KALAN KADINLARIN CİNSİYETLENDİRİLMİŞ MÜCADELESİNE DAİR KADIN GÖNÜLLÜLERİN AKTARIMLARI

Deniz ANTMEN

Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
0000-0001-9570-3363

Leman KORKMAZ

Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
0000-0003-2755-7290

ÖZET

Afet sonrası müdahale süreçlerinde hem hayatta kalan kadınlar hem de müdahalede gönüllü çalışan kadınlar, toplumsal kaynaklara kısıtlı erişim, şiddete karşı savunmasız hale gelmek veya iyileşme sürecine aktif katılım sağlama imkânı bulamamak gibi cinsiyetlendirilmiş zorluklarla karşılaşır. Afet bağlamında kadınların maruz kaldığı eşitsizlik, toplumsal yaşantıda halihazırda var olan sistemsel eşitsizliğin tam anlamıyla görünür hale geldiği bir sürece tekabül eder. Mevcut çalışma, 6 Şubat depreminden etkilenen bölgelerde gönüllü olarak çalışmış kadınların, depremin kadınlar üzerindeki cinsiyetlendirilmiş etkilerine, depremde hayatta kalan kadınların deprem sonrasında maruz kaldığı koşullara ve gönüllü kadınların kendi cinsiyetlendirilmiş deneyimlerine dair aktarımlarını konu edinmektedir. 6 Şubat 2023 tarihinde, Kahramanmaraş merkezli iki büyük deprem ardı ardına gerçekleşmiş ve 10 çevre il ile birlikte yaklaşık 110.000 kilometrekarelik bir alanda oldukça ağır sonuçlar doğurmuştur. Mevcut çalışmada, amaçlı örnekleme kullanarak deprem sonrasında arama kurtarma ve yardım faaliyetlerinde gönüllü olarak çalışmış 10 kadın ile mülakatlar gerçekleştirdik. Yürüttüğümüz tematik analiz sonucunda elde ettiğimiz temalar: (1) deprem bölgesindeki devasa yıkım [iki alt tema: geciken devlet müdahalesi ve depremle birlikte sarsılan hayatlar]; (2) hayatta kalan kadınların mücadelesi [dört alt tema: kadınların deprem sonrası katlanan yükü, Anadolu kadınıyla tanışmak, deprem sonrası oluşan cinsiyetlendirilmiş mekânsızlık ve hayatta kalan kadınlar arasında güç ve güçsüzlüğün dinamikleri]; (3) konteynır kentlerdeki zorlu hayat; (4) yıkımdan direnişe [dört alt tema: sahada oluşan baskı, saha taktikleri ve uyum stratejileri, sahayı terk ettikten sonra oluşan baskı ve gönüllülerin kazandığı direnç] ve (5) yeni bir yaşam inşa etmek. Bulgular, gönüllü ve hayatta kalan kadınların paylaştığı cinsiyetlendirilmiş kırılganlığı vurgularken, kadınların birlikte inşa ettiği direnişi de gözler önüne sermektedir.

Anahtar kelimeler: 6 Şubat depremi, kadın gönüllüler, paylaşılan cinsiyetlendirilmiş kırılganlık, direniş

AFET SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA 6 ŞUBAT DEPREMLERİ: SAHADAN SESLER**Fatma LEVENT**

Doktora, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü,
0000-0002-1683-3539

Zehra EVREN

Yüksek Lisans, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü,
0009-0000-6955-435X

Deniz ŞAHAN

Lisans, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
0009-0005-9441-8727

İkranur YARDIMCI

Lisans, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 0009-0000-9092-8379

Erhan AKARÇAY

Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
0000-0001-6594-5484

ÖZET

Bu bildiri 6 Şubat Depremleri'nden etkilenen afetzedelerin deprem sırasında ve sonrasında yaşadıkları sürecin afet sosyolojisi perspektifinden, bu sosyoloji alt disiplininin sağladığı kavramsal ve teorik araçlar aracılığı ile analizini gerçekleştirmektedir. Çalışma özellikle deprem sırası ve sonrasındaki toplumsal değişimi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma 6 Şubat Depremleri'nden etkilenen seçilmiş 6 ilde (Antakya, Malatya, Gaziantep, Kahramanmaraş, Adıyaman, Diyarbakır) deprem sonrası yaşamaya devam eden ve bu illerden Eskişehir, İstanbul, Ankara, İstanbul, İzmir'e göç etmiş afetzedeleri kapsamaktadır. Genel anlamda deprem sırası ve sonrası toplumsal deneyimi çözümlemek, bireylerin kurumlarla ilişkilerini ve hane içi iş bölümünün yeni görünümünü anlamak, deprem meydana geldikten sonra depremin yaşandığı yerleşim biriminde ve göç ettikleri yerleşim birimindeki deneyimlerin ve farklılıkların ne düzeyde olduğunu ortaya koymak; olası benzer afetlerde yapılması ve yapılmaması gerekenleri önceliklendirmek ve bu bağlamda afet alanında faaliyette bulunan kurumlara sosyolojik araştırmanın olanakları dahilinde veri sağlamak, önerilerde bulunmak bu araştırmanın amaçlarını ifade etmektedir.

Çalışma, afetin tüm aşamalarında topluluklar tarafından gösterilen tepkilerin kültürden, politik, ekonomik ve toplumsal süreçlerden bağımsız gerçekleşmediğini ve dinamik olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada, hane içinde toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün afet sonrasında sorumlulukları arttırarak eşitsizliği derinleştirebildiği, yardım süreçlerinde kurumlar arası koordinasyon eksikliği olması durumunda afetzedelerin bürokratik süreçleri takip etmekte zorlandığı ve bunun iyileştirmeyi geciktirerek sosyal güvensizliği arttırdığı, afet sonrası göçle birlikte afetzedelerin aidiyet duygusunun zedelenebildiği ve yerel halkla afetzedeler arasında sosyokültürel uyum problemlerinin yaşanabildiği gösterilmektedir. Bu bağlamda afet yönetim süreçlerinin sosyal ağlarla ve yerel dinamiklerle etkileşim içinde topluluk temelli çözümler üretebilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *afet sosyolojisi, deprem, göç, afet*

KADINLARIN YAŞADIĞI TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİNİN AFETLERDEKİ ZARAR GÖREBİLİRLİKLERİNE ETKİSİ

Elifnur ŞİRİN

Yüksek Lisans, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Genel Sosyoloji ve Metodoloji
Yüksek Lisans Programı, 0009-0005-6372-5046

ÖZET

Bu araştırmanın amacı kadınların afetler karşısındaki durumlarını toplumsal cinsiyet bağlamında sorunsallaştırmaktır. Afetleri konu alan literatürde, afete uğrayan toplumdaki her bireyin aynı şekilde etkilenmediği, bazı toplumsal kategorilerin diğerlerinden çok daha şiddetli etkilendikleri vurgulanmaktadır. Özellikle kadınlar en kırılgan gruplar arasında sayılmaktadır. Toplumun her alanına nüfus etmiş olan toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsizliklerinin afetlerde kadınların zarargörebilirliklerine etkisinin soruşturulması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma bir yandan sosyoloji alanında yapılan deprem çalışmaları içerisinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı kırılganlıkların daha görünür hale gelmesine ve özellikle deprem kuşağında olması nedeniyle şiddetli depremlerin yaşanması riski açık olan Türkiye’de afetlere dirençli bir toplumun yaratılmasında toplumsal cinsiyeti dikkate alan yaklaşımların geliştirilmesine katkı sağlamayı ummaktadır. Araştırmada 6 Şubat 2023 depreminden etkilenen Hatay’da, depremi deneyimlemiş 18 yaşından büyük kadınlarla görüşme yapılmış olup olay sırasında ve sonrasında yaşadıkları, toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma sürecinde görüşmüş olduğum yirmi beş kadın görüşmeci de bunu teyit edercesine deprem sonrasında aile içerisinde harcadıkları emeğin ve sorumluluklarının arttığını ve daha deprem travmasını atlatamadan kendilerini çadırlarını paylaştıkları pek çok insanın da yemek ve temizlik ihtiyaçlarını karşılama görevine mecbur bırakıldıklarını aktarmışlardır. Araştırma kapsamında edinilen bulgular sonucunda bu ani iş yükü ve ailenin bakımına dair hissedilen sorumlulukların içinde bulundukları zor koşullarla birlikte kadınları hem fiziksel hem ruhsal olarak erkeklere oranla daha fazla yıpratmış sonucuna varılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *toplumsal cinsiyet, kadın, deprem, zarargörebilirlik*

GENÇ YETİŞKİNLERDE EBEVEYN DAVRANIŞLARI VE EKOFOBİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE OTOMATİK DÜŞÜNCELERİN ROLÜ

Gökçenur CEBECİ

Lisans, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
0009-0001-2854-3109

Seda KIZILAY

Lisans, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
0009-0008-3597-5023

Zerrin BÖLÜKBAŞI MACİT

Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
0000-0002-1942-4431

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı “Genç Yetişkinlerin Ebeveyn Davranışları ile Ekofobi Arasındaki İlişkide Otomatik Düşüncelerin Aracı Rolüne Olan Etkisi” başlıklı araştırmanın sunumudur. Meydana gelen doğa olayları, doğal afetlerin sonucunda “her şeyin sonu geldi” düşüncesi, olayların ve hayatın daha da kötüye gideceği hissi oluşturabilmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde artan çevre sorunları artık bireylerin yaşamları için tehdit unsuru oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar çevresel sorunlar ve etkilerinin insanlardaki üzüntü, stres, öfke, korku, kaygı, umutsuzluk, çaresizlik gibi olumsuz duyguları arttırabildiğini ve zihinsel hastalıklara yakalanma olasılığını arttırabildiğini ortaya koymaktadır. Bu sorunların insanlar üzerindeki etkilerini açıklamak için ortaya atılan kavramlardan biri de ekofobidir. Ekofobi, dönemin yaşanılan koşulları içinde ortaya çıkmış ve geniş yaş aralığını kapsayan bir fobi türüdür. Ekofobi, doğal çevreye (veya doğaya veya doğal şeylere) karşı korkudan, dikkat eksikliğine, hor görmeden, kayıtsızlığa kadar çeşitli türlerde ortaya çıkan doğaya farklı tepki şekilleridir. David Sobel tarafından 1996 yılında çevre sorunlarına, doğa olaylarına maruz kalan ve deneyimleyen kişilerde oluşan korku ve nefret olarak ortaya atılan ekofobi kavramı Simon C. Estok tarafından ise, doğaya karşı olan yersiz korku kaygı ve tiksinti olarak tanımlanmıştır. Ekofobinin ortaya çıkmasıyla birlikte oluşan “Doğa bize zarar verecek”, “Çevremiz güvenli değil” gibi oluşan farkında olmadan ortaya çıkan düşüncelerimiz felaketleştirme, aşırı düşünme gibi olumsuz otomatik düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olur. Ekofobinin ortaya çıkmasında rol oynayan bir diğer faktör ebeveyn tutumlarıdır. Her ebeveynin çocukları için açık ya da gizli idealleri vardır. Bu idealler doğrultusunda çocuklarına karşı benimsediği ve uyguladığı tutumlar: Demokratik, otoriter, ilgisiz ve aşırı koruyucu anne baba tutumu olarak sınıflandırılabilir. Çocuklarına rol model olma, davranışları cezalandırma veya pekiştirme gibi durumlarla bireylerin yaşamlarında etkin rol oynayan tutumlar, bireylerin düşüncelerinin oluşmasında da etkilidir. Objektif kanıtlara rağmen oluşan ve gerçeğe ilgisi olmayan düşünceler ve algılanan anne baba tutumları bireylerin doğaya karşı yersiz korku duymalarına neden olabilir. Bu araştırma kapsamında “genç yetişkinlerin ebeveyn davranışları ile ekofobi arasındaki ilişkide otomatik düşüncelerin aracı rolünü nasıldır” sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar kelimeler: *ekofobi, anne baba tutumları, otomatik düşünceler*

TÜRKİYE’DE SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK İŞYERİNDE ŞİDDET: DENEYİMLER, GÖRÜŞLER VE ÖNERİLER

Mehmet Ali İÇBAY

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Hayat Boyu Öğrenme v
Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı, 0000-0002-6789-0306

ÖZET

Sağlık çalışanlarına yönelik işyerinde şiddet, sağlık sektöründe çalışan profesyonellerin güvenliği ve iyi oluşları açısından önemli sonuçları olan ve toplumsal travmalara yol açan karmaşık bir sorundur. Türkiye genelinde internet üzerinden toplanan ve 136 katılımcıdan elde edilen verilere dayanarak, bu çalışma, sağlık ortamlarında işyerinde şiddetin yaygınlığı, biçimleri, etkileri ve katılımcıların şiddeti önleme stratejilerini araştırmaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri, işyerinde şiddetten etkilenen sağlık çalışanlarının çeşitliliğini ortaya koyarak, bu sorunun evrensel doğasını vurgulamaktadır. İşyerinde şiddet, sözlü taciz, hakaret ve tehditlerden aşağılamaya kadar uzanan çeşitli biçimleriyle baskın olarak öne çıkarken, fiziksel şiddet örnekleri ise sağlık çalışanları için ciddi riskler taşımaktadır. Bu çalışma, sağlık kurumları ve yasal sistem içerisindeki destek mekanizmalarının yetersizliğini vurgulamakta ve bu durumun sağlık çalışanlarının yaşadığı sıkıntıyı artırdığını göstermektedir. Çalışmanın bulguları işyerinde şiddetle başa çıkma stratejileri olarak içsel başa çıkma mekanizmaları, akran desteği ve kurumsal müdahaleyi ortaya koymaktadır. Ayrıca bulgular, kapsamlı eğitim programları ve kurumsal protokollerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Şiddeti önleme önerileri ise, artırılmış güvenlik önlemleri, destek sistemleri ve çeşitli düzeyde politika reformlarını içeren çok yönlü bir yaklaşımı kapsamaktadır. Çalışma, sağlık çalışanlarına yönelik işyerinde şiddeti ele almak için ortak çabalara ihtiyaç duyulduğunu vurgulayarak, sağlık emekçilerinin iş yerindeki güvenliğini ve esenliğini sağlamak için hedeflenmiş müdahalelerin önemine dikkat çekmektedir. Bu bulgular, sağlık ortamlarında işyerinde şiddetin karmaşıklığına dair değerli içgörüler sunmakta ve bu acil sorunun ele alınması için harekete geçme gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: *işyerinde şiddet, sağlık çalışanları, Türkiye, hekime şiddet*

FİLİSTİNLİLERE YÖNELİK ŞİDDET EYLEMLERİNİN SOYKIRIM OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR DERLEME

Yağmur ŞİMŞEK

Arş. Gör., Doğuş Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji (İng.) Bölümü,
0009-0004-2582-3924

Bennur ÖZTÜRK

Arş. Gör., Doğuş Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
0009-0004-2582-3924

ÖZET

Bu çalışma, İsrail-Filistin arasındaki uzun süredir devam eden çatışmalar bağlamında, özellikle İsrail'in Filistinlilere yönelik şiddet eylemlerinin neden "soykırım" olarak adlandırılabileceğini ve bu süreçte etkili olan sosyal psikolojik etmenleri araştırmaktadır. 7 Ekim Hamas saldırılarının ardından İsrail'in uyguladığı şiddetin artışı, Filistin halkına yönelik eylemlerin sistematik niteliğini ve bu şiddetin soykırım suçu kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusunu yeniden gündeme getirmiştir.

İlk bölümde, soykırım kavramı, uluslararası hukuk perspektifiyle ele alınarak, uluslararası hukukta tanımlanan soykırım suçu çerçevesinde İsrail'in eylemlerinin bu tanıma uyup uymadığı incelenmiştir. Bu inceleme, Filistin halkının fiziksel, sosyal ve kültürel olarak hedef alındığına dair iddiaları detaylandırarak, tarihsel bağlamda İsrail-Filistin ilişkilerini ele almıştır. İsrail'in yerleşim politikaları, askeri operasyonları ve sivillere yönelik saldırıları, sistematik bir şiddet biçimi olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal psikolojik bağlamda ise, önyargılar, kalıpyargılar, otoriteye itaat ve gruba uyma gibi psikolojik mekanizmaların, İsrail toplumunda Filistinlilere yönelik şiddetin meşrulaştırılmasındaki rolü tartışılmıştır. Bu bölümde, toplumsal ötekileştirme süreçlerinin ve kolektif olarak desteklenen temsil ve tutumların, Filistinlilere yönelik insan hakları ihlallerini nasıl desteklediği incelenmiştir.

Araştırma yönteminde, mevcut literatür ve medya kaynaklarının anlatsal derleme yoluyla incelenmesi yoluyla, İsrail'in Filistinlilere yönelik eylemlerinin soykırım boyutuna ulaşabilecek nitelikte olup olmadığını anlamaya yönelik bir değerlendirme yapılmıştır. Hukuki ve sosyal psikolojik analizlerin bir arada kullanıldığı bu çalışmada, soykırım iddialarının geçerliliği, uluslararası hukuki kriterlere ve sosyal psikolojik yaklaşımlara göre değerlendirilmiştir.

Son olarak, çalışma, İsrail'in Filistinlilere yönelik eylemlerinin soykırım bağlamında tartışmakta ve bu bağlamda gelecekteki araştırmalar için öneriler sunmaktadır. Buna göre, soykırım ve şiddet politikalarının hem hukuki hem de sosyal psikolojik bağlamda daha geniş kapsamlı araştırmalara konu edilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: *İsrail-Filistin, 7 Ekim, soykırım, Roma statüsü*

1755'TEKİ BÜYÜK LİZBON DEPREMİ VE 2023 TÜRKİYE DEPREMİ**Gökalp Aral OTÇU**Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
0009-0009-7915-9017**Gökçe Hazar OTÇU**Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Tıp Bölümü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı,
0000-0002-3514-1220**ÖZET**

İki farklı kentte, iki farklı kıtada, iki asır arayla gerçekleşmiş, iki büyük deprem toplumsal, ekonomik ve ahlaki çıktıları bakımından bildirinin konusunu oluşturmaktadır. Başlıkta sunulan depremlerin, sonuçlarına göre birbirlerinden nasıl ayrıldığı ve nasıl benzediği sorusu yanıtlanacaktır. Sorunsalın önemi, konu edinilen depremlerin geliştikleri toplumların farklılığındadır: Portekiz, içinde bulunduğu Avrupa'yla birlikte aydınlanmakta ve akılcılaşmakta olan bir toplumken bu afetle karşılaşmıştır. Konunun diğer tarafındaki Türkiye ise 1755 Portekiz'inin tam tersine yol alan, gelenekselleşen, hiç değilse gelenekselleştirilmeye çalışılan bir toplumdur. Bu iki afet arasındaki ikinci bir farklılık, aynı zamanda araştırmanın farklı biçimlerde yürütülmesine neden olacak farklılık, dönemsel ayırmadan gelmektedir: 21. Yüzyıl, daha önceki yüzyılların ve modernleşmenin bir yansıması olarak basın ve yayının geliştiği, daha geniş kitlelerin okuyabildiği ve yazabildiği bir dönemken 18. Yüzyıl Avrupa'sında okuyabilme ve yazabilme hala son derece küçük bir grubun elindeydi. Karşılaştırmayı daha sağlıklı kılmak adına, yakın tarihli olan diğer depreme dair bilgiler ve yaşayan öznel hayatta olsalar da Lizbon depremine dair olan bilginin edimi bu küçük gruptan yapıldığı gibi, 2023 Kahramanmaraş depremine ilişkin bilgilere erişim de böyle gerçekleştirilecektir. Haliyle geçmişin kitaplarına ve filozoflarına karşılık bugünün sosyal medyası ve paylaşımlar, televizyon yayınları ve gazete yazıları üretilmesi hedeflenen bilginin kaynaklardır. Böylece varılacak nokta bir karşılaştırma olanağına kavuşmak ve bu karşılaştırmadan, afetlerle başa çıkmaya dair toplumsal pratiklere dair çıkarımlarda bulunmaktır. Üzerinden henüz iki yıl bile geçmemiş olan Kahramanmaraş depreminin etkileri ve sonuçları halen yaşanmaya devam ederken bu çalışmanın yapılması, uzun süre fark edilebilecek etkilerin ipuçlarını bugünde ve 1755 Lizbon depremi yol göstericiliğinde aramak ve sonraki etkilerin neler olabileceğine ilişkin de fikir edinebilmektir.

Anahtar kelimeler: *deprem, doğal afet, Türkiye depremi, Lizbon depremi*

KADIN VE ERKEKLERİN TERÖRİZME KATILIM MOTİVASYONLARI GERÇEKTEN FARKLI MIDIR?: CİNSİYETÇİ TUTUMLARIN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ANLATISAL DERLEME

Yağmur ŞİMŞEK

Arş. Gör., Doğuş Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji (İng.) Bölümü,
0009-0004-2582-3924

ÖZET

Kadınların terör gruplarına katılımını inceleyen literatür, kadınların genellikle erkeklerle benzer motivasyonlara sahip olduğunu gösterse de, bazı çalışmalar kadınların farklı motivasyonlarla terörizme yöneldiğini savunmaktadır. Bu motivasyonlar arasında aşk, aile bağları veya masum bir kurban olma gibi bireysel sebepler vurgulanmaktadır. Bu çalışma, kadınların terörizme katılımına yönelik öne çıkan literatürü inceleyerek, kadın ve erkeklerin terörizme katılım motivasyonlarını karşılaştırmayı ve cinsiyetçi tutumlar ve temsillerin bu motivasyonların değerlendirilmesindeki etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Amaç doğrultusunda, bu çalışmada anlatısal derleme yöntemi kullanılarak literatürde öne çıkan çalışmalardan medya temsillerini inceleyen, kadın ve erkek teröristlerin motivasyonlarının benzer olduğunu savunan ve kadınların daha bireysel motivasyonlarla katılım gösterdiği sonucuna ulaşan çalışmalara odaklanılmış ve bu çalışmalar doğrultusunda çıkarımlarda bulunulmuştur. Literatürdeki değerlendirmeler, kadınların sadece bireysel motivasyonlarla terörizme katılmadığını ve kadınların katılımının erkeklerden farklı bir yaklaşımla ele alınmasının cinsiyetçilik temelli olduğunu göstermektedir. Özellikle çalışma, medyadaki kadın temsillerinin kalıp yargılar ve önyargıları desteklediğini ve araştırmaların bu tutumlardan etkilenerek farklı sonuçlara varabileceğini tartışmaktadır. Buna göre, tipik olarak erkek işi olarak görülen terörizmin, kadınların saf, temiz, korunmaya muhtaç ve güçsüz olduğu fikrini öne süren şefkatli cinsiyetçilik doğrultusunda değerlendirildiği söylenebilir. Hem medya hem de toplum, kadınların terörizmde “alışılmadık” ve “sapkın” varoluşunun nedenini ortaya çıkarmak için bireysel motivasyonlar ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Mevcut çalışmanın, teröre katılımı cinsiyet perspektifinden ele alan çalışmaları geniş bir çerçeveden sunarak ve bu alanda yürütülecek çalışmalar için bir kılavuz olarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ek olarak, bu çalışma, kadınları yalnızca olumlu eylemlerle ilişkilendirilen ve şiddet içeren davranışlardan muaf olarak gören algının ötesine geçerek, kadınlar arasında da şiddet davranışlarının ortaya çıkabileceğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Dolayısıyla, şefkatli cinsiyetçiliğin kalıp yargılarını sorgulamak ve bu yaklaşıma eleştirel bir perspektif sunmak açısından değerli bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: *terörizm, kadın teröristler, cinsiyetçi tutumlar, şefkatli cinsiyetçilik*

TOPLUMSAL TRAVMATİK OLAYLARIN SOSYAL MEDYA PAYLAŞIMLARININ ERGENLERDE DUYGU DÜZENLEME VE BAŞA ÇIKMAYA ETKİSİ

Nur İNCİ NAMLI

Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji (İng.),
0000-0002-2166-8515

ÖZET

Son yıllarda sosyal medya, ergenlerin günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu platformlarda sıklıkla travmatik olaylara maruz kalmaları ise dikkat çekici bir durumdur. Araştırmalarda bu maruziyetin sonuçlarının iki yönlü olduğu görülmüştür. Bu çalışma, sosyal medyada paylaşılan toplumsal travmatik olayların ergenlerin duygusal düzenleme ve başa çıkma stratejileri üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla anlatsal derleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde belirli kriterler göz önünde bulundurulmuştur: (1) ergenlerle yapılmış çalışmalar, (2) travmatik olayların medya paylaşımlarıyla ilişkili olması, (3) duygusal düzenleme ve başa çıkma stratejilerini ele alması, (4) İngilizce veya Türkçe yayınlanmış olması ve (5) makalelerin yayımlanmış bilimsel çalışmalar olması. Araştırma bulgularına göre ergenlerin bu tür içeriklere maruz kalması, kaygı, depresyon, travma sonrası stres belirtileri ve duygusal bulaşmaya yol açabilmektedir. Özellikle sürekli maruz kalma, psikolojik dayanıklılığı zayıflatarak ikincil travmatik stresin ortaya çıkmasına neden olabilir. Şiddet içerikli paylaşımlar sosyal öğrenme yoluyla şiddetin normalleşmesine ve eğilimin artmasına zemin hazırlayabilir. Bu nedenle, sosyal medya içerikleri bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. Ancak bazı araştırmalar, sosyal medyanın gençler üzerinde olumlu etkileri de olabileceğini göstermektedir. Bu platformlar sayesinde gençler travmatik olaylara dair farkındalık kazanabilir, örgütlenme bilinci geliştirebilir ve hak arayışında etkili kanallara ulaşabilirler. Ayrıca empati gelişimi, kimlik oluşumu ve görüş alışverişi için bir tartışma ortamı sağlanabilir. Bu bağlamda sosyal medya, bazı durumlarda koruyucu bir faktör olabilir. Sonuçta, ergenler sosyal medya içeriklerine bağlı olarak çeşitli duygu düzenleme ve başa çıkma stratejileri geliştirmektedirler. Araştırmaların genellikle olumsuz sonuçlara odaklandığı görülse de gelecekte bu konunun sistematik derleme ve meta-analizlerle daha kapsamlı ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Medya okuryazarlığı eğitimleriyle sosyal medyanın olumlu etkilerinden faydalanılması da önemlidir.

Anahtar kelimeler: *toplumsal travma, ergen, medya içerikleri, duygu düzenleme, başa çıkma*

TAM METİN BİLDİRİLER

DEPREME HAZIRLIK DAVRANIŞLARININ ÖNLEMLERİ BENİMSEME SÜRECİ MODELİ PERSPEKTİFİYLE İNCELENMESİ

Ömer DEMİR

Arş. Gör. Doğuş Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, 0000-0003-0158-5859,

Nuran AYDEMİR

Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, 0000-0003-1589-2876

ÖZET

Modern afet risk yönetiminde, zarar azaltma ve hazırlık aşamaları kritik bir rol oynar. Toplumun bireysel hazırlık davranışları sergilemesi, tehlikelerin olumsuz etkilerinin azaltılmasında büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, bireylerin depreme hazırlık davranışlarını, sağlık psikolojisi modellerinden biri olan ve evre temelli bir yaklaşım sunan Önlemleri Benimseme Süreci Modeli (ÖBSM) çerçevesinde incelemiştir. Çalışmanın amacı, ÖBSM'nin farklı evrelerinde yer alan bireyler arasındaki depreme hazırlıkla ilişkili değişkenler bakımından farkların belirlenmesidir. Bulgular, hazırlık konusunda kararsız bireylerin, hazırlık yapmaya karar veren bireylerden kadercilik, algılanan engeller, algılanan yararlar, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol açısından anlamlı şekilde ayrıştığını göstermektedir. Ayrıca, hazırlık yapmaya karar veren bireylerin, hazırlık davranışlarını gerçekleştiren bireylere kıyasla daha düşük algılanan davranışsal kontrole sahip olduğu bulunmuştur. Bu nedenle, gelecekteki müdahale programlarının, bu değişkenleri hedef alarak evre geçişini kolaylaştıracak stratejiler içermesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *afet risk yönetimi, afete hazırlık, depreme hazırlık, halk sağlığı, sağlık psikolojisi*

GİRİŞ

Depremler, Türkiye ve dünya genelinde fiziksel, ekonomik, sosyal ve psikolojik olumsuz etkileri olan doğal tehlikelerdir (Coppola, 2015; EM-DAT, 2022; Karancı, 2008; Öcal, 2019). Toplumun koruyucu hazırlık davranışlarını benimsemesi, deprem riskinin afete dönüşmesini önlemede kritik bir rol oynar (Kadioğlu, 2008). Yapı güvenliğini kontrol ettirme, aile acil durum planı oluşturma ve afet çantası hazırlama önerilen hazırlık davranışlarından bazılarıdır (AFAD t.y.). Ancak hem Türkiye’de hem de dünya genelinde bireylerin afete hazırlık düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir (Kasapoğlu ve Ecevit, 2003; Karancı ve diğ., 2005; Kohn ve diğ., 2012; Rostami-Moez ve diğ., 2020).

Önlemleri Benimseme Süreci Modeli (ÖBSM), bireylerin önlemleri benimsemesini bir süreç olarak ele alan ve farklı evrelerdeki bireylerin farklı algı ve inançlara sahip olduğunu vurgulayan bir sağlık psikolojisi modelidir (Weinstein ve Sandman, 1992). ÖBSM evreleri Şekil 1’de sunulmaktadır.

dusk2024 bildiri kitapçık çalışmalar ÖBSM’nin odak noktası, davranışın gerçekleşmesi değil, evreler arasındaki geçiştir. Model, aynı evredeki bireylerin benzer, farklı evrelerdeki bireylerin ise farklı engellere sahip olduğunu varsayar. Bu nedenle, bireylerin bir evreden diğerine geçişini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve her evreye özgü müdahalelerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanır. Ancak, ÖBSM her davranış için evreye özgü engellere dair kesin bilgiler sunmaz; bunun yerine araştırmacılara evre temelli bir çerçeve sağlar. Weinstein ve diğerleri (2020), evre geçişini etkileyebilecek değişkenlere ilişkin öneriler sunmuş, ancak bu öneriler modelin temel varsayımları dışında, gelecekteki araştırmalara yol göstermeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla, müdahaleler yalnızca bu önerilere dayanmalı, davranışa özgü evreler arası farklar tespit edilmelidir (Weinstein vd., 2020).

Şekil 1: Önlemleri Benimseme Süreci Modeli Evreleri

Bu çalışmada, depreme hazırlık davranışları açısından evreler arası farkların belirlenmesi amaçlanmıştır. Weinstein ve diğerlerinin (2020) önerileri ve literatür bulguları doğrultusunda, evreler arasında farklılaşabileceği öngörülen değişkenler incelenmiştir.

Depreme hazırlık davranışlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla literatürdeki çalışmalar incelenmiştir. Sağlık İnanç Modeli (Hochbaum, 1958; Rosenstock, 1960), hazırlık davranışlarını açıklamada etkili bulunmuş (Rostami-Moez ve diğ., 2020; Amini ve diğ., 2021) ve modeldeki algılanan engeller, yararlar, tehditler ve eylem ipuçları, evre geçişinde önemli değişkenler olarak değerlendirilmiştir. Planlı Davranış Kuramı (Ajzen 1985, 1991) da sıkça ele alınmış, özellikle öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrolün depreme hazırlık davranışlarında etkili olduğu saptanmıştır (Daellenbach ve diğ., 2018; Najafi ve diğ. 2017; Wang ve Tsai, 2022).

Depreme hazırlık davranışlarında bilişsel ve duygusal faktörler önemli rol oynamaktadır. Afet hasarlarını kontrol edilemez faktörlere atfetmeyi ifade kadercilik hazırlık davranışlarıyla negatif yönlü bir ilişki göstermektedir (McClure ve diğ., 2017; Karancı ve Doğulu, 2017). Ayrıca, evin dayanıklılığına yönelik iyimserlik önyargısının da hazırlık davranışlarını engellediği bulunmuştur (Becker ve diğ., 2013; Karancı ve Doğulu, 2017). Öte yandan, kaygı düzeyi ile hazırlık davranışları arasında pozitif ilişki bulunmakla birlikte, aşırı kaygının bu davranışları baskılayabileceği belirtilmiştir (Karancı ve Akşit, 2000; Paton ve diğ., 2005).

Geçmiş deprem deneyimi, hazırlık davranışlarını doğrudan veya dolaylı olarak olumlu etkileyen bir diğer faktördür (Becker ve diğ., 2017; Karancı ve Doğulu, 2017; Oral ve diğ., 2015). Öz denetim kişilik özelliği ise birçok koruyucu sağlık davranışıyla pozitif yönde ilişkilidir (Bogg ve Roberts, 2004). Her ne kadar öz denetim kişilik özelliğinin depreme hazırlıkla ilişkisine dair doğrudan bir çalışma bulunmasa da mevcut literatür, öz denetimin evre geçişinde etkili olabileceğini göstermektedir (Goldberg, 1990). ÖBSM'yi temel alan çalışmaların sınırlı olduğu ve mevcut iki çalışmanın afet çantası hazırlama gibi davranışlara odaklandığı görülmüştür (Glik ve diğ., 2014; Jassempour ve diğ., 2014). Ancak, Türkiye'de ÖBSM çerçevesinde depreme hazırlık davranışlarını inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Yanı sıra, depreme hazırlık davranışlarının bir bütün halinde ÖBSM çerçevesinde incelendiği bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu çalışma hem literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hem de gelecekteki müdahaleler için stratejiler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Örneklem Özellikleri

Çalışmanın veri toplama aşamasında İstanbul’da ikamet eden 18-62 yaşları arasında toplamda 577 katılımcıdan oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemine ait özellikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Örneklem Özellikleri

Değişken	Kategori	N	%
Yaş	18-25	303	52.5
	26-35	163	28.3
	36-50	91	15.7
	51-64	20	3.5
Cinsiyet	Kadın	424	73.5
	Erkek	150	26
	Belirtmek istemiyorum	3	0.5
Eğitim seviyesi	Lise mezunu	187	32.4
	Üniversite mezunu	300	52
	Yüksek lisans mezunu	80	13.9
	Doktora mezunu	10	1.7
Gelir düzeyi	Düşük (0 – 4.500 TL)	89	15.4
	Düşük-orta (4.500 TL – 12.000 TL)	264	45.8
	Orta-yüksek (12.000 TL – 20.000 TL)	148	25.6
	Yüksek (20.000 TL ve üzeri)	76	13.2
İkamet edilen binanın yaşı	0-5 yıl	81	14
	6-10 yıl	95	16.5
	11-15 yıl	94	16.3
	16-20 yıl	66	11.4
	21-25 yıl	82	14.2
	25 yıl üzeri	159	27.6
Deprem deneyimi	Var	516	89.4
	Yok	61	10.6
Hasar verici deprem deneyimi	Var	137	23.7
	Yok	440	76.3
Ev sahipliği durumu	Kiracı	240	41.6
	Ev sahibi	122	21.1
	Herhangi bir yakının evinde oturma	207	35.9
	Diğer	8	1.4

Ölçüm Araçları

Bu araştırmada, farklı değişkenleri ölçmek amacıyla çeşitli ölçekler kullanılmıştır. Sosyodemografik ve kişisel bilgiler, araştırmacılar tarafından hazırlanan bir form ile toplanmıştır. Katılımcıların ÖBSM evrelerindeki durumlarını belirlemek için yine araştırmacılar tarafından geliştirilen Depreme Hazırlık Evreleri Formu (DHEF) kullanılmıştır. Depreme hazırlık inançlarını değerlendirmek için Demir ve Aydemir (2024) tarafından geliştirilen Depreme Hazırlık İnançları Ölçeği (DHİÖ) uygulanmıştır. Depreme yönelik tutum ve inançları ölçmek için ise Demir (2023) tarafından hazırlanan Depreme Hazırlık Tutum ve İnançları Ölçeği (DHTİÖ) kullanılmıştır. Depreme hazırlık sorumluluğunun hangi kaynaklara atfedildiğini belirlemek amacıyla Demir (2023) tarafından geliştirilen Depreme Hazırlığa Yönelik Sorumluluk Atıfları Ölçeği (DHYSAO) belirlenmiştir. Kadercilik eğilimlerini ölçmek için Kaya ve Bozkur (2015) tarafından geliştirilen Kadercilik Eğilimi Ölçeği (KEÖ) uygulanmıştır. Katılımcıların sürekli kaygı düzeyleri, Spielberger, Gorsuch ve Lushene (1970) tarafından geliştirilen ve Öner ve Le Compte (1998) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri'nin sürekli kaygı alt ölçeği (SKÖ) ile ölçülmüştür. Ayrıca, bireylerin öz denetim düzeylerini değerlendirmek için John ve diğerleri (1991) tarafından geliştirilen ve Sümer ve Sümer (2005) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Beş Faktör Kişilik Özellikleri Envanteri'nin Öz Denetim Alt Ölçeği (ÖDÖ) kullanılmıştır.

İşlemler

Veri toplama öncesinde, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan 2021/64 numaralı etik onay alınmıştır. Katılımcılara çalışma öncesi onam formu sunulmuş ve gönüllülük esasına göre Google Formlar aracılığıyla çevrimiçi veri toplanmıştır.

Pilot çalışma, okuma yazma bilen, 18 yaş ve üzeri bireylerle gerçekleştirilmiş; alınan geri bildirimler doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. TÜİK'in (2021) internet kullanımı verileri dikkate alınarak 64 yaş üzeri bireyler dışlama kriteri olarak belirlenmiştir. Dışlama kriterleri, okuma yazma bilmeme, 18 yaşından küçük veya 64 yaşından büyük olma ve İstanbul dışında ikamet etme olarak tanımlanmıştır.

Veri toplama aşamasında 08.01.2022 - 24.08.2022 tarihleri arasında kartopu örnekleme yöntemiyle 589 katılımcıdan veri toplanmış, dışlama kriterlerine uyan 12 kişi çıkarılarak örneklem 18-62 yaş arası 577 katılımcıdan oluşturulmuştur. Veri toplama sonrasında katılımcılar ÖBSM evrelerine göre gruplara ayrılarak fark testleri gerçekleştirilmiştir.

Analizler

Örneklem özelliklerini incelemek için tanımlayıcı istatistikler ve frekans analizleri uygulanmıştır. Gruplar arası fark hipotezlerini test etmek amacıyla bağımsız örneklem için t-testi ve Mann-Whitney-U testi kullanılmıştır. Kategorik değişkenler ile evreler arasındaki ilişkileri değerlendirmek için Pearson ki kare testi yapılmıştır. Tüm analizler IBM SPSS 26 programında gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

ÖBSM evrelerine göre sırasıyla 5, 126, 136, 16, 150, 99 ve 45 katılımcıdan oluşan yedi grup oluşturulmuştur. Ancak, depreme hazırlık yapılabileceğini duymamış birinci evre ile hazırlık yapmamaya karar veren dördüncü evredeki katılımcı sayısı analiz için yetersiz bulunduğundan bu evrelere yönelik analiz gerçekleştirilmemiştir.

İkinci evredeki (davranış üzerine düşünmeyen) ve üçüncü evredeki (kararsız) katılımcılar, eylem ipuçları, öznel normlar, deprem deneyimi ve hasar verici deprem deneyimi açısından karşılaştırılmıştır. Pearson ki kare testi, deprem deneyimi ve hasar verici deprem deneyimi açısından gruplar arasında fark olmadığını göstermiştir.

Ayrıca, bağımsız örneklemeler için t-testi sonuçları da eylem ipuçları ve öznel normlar değişkenlerinde anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymuştur.

Kararsız olan üçüncü evredeki katılımcılar ile davranışı gerçekleştirmeye karar veren beşinci evredeki katılımcılar, iyimserlik önyargısına ilişkin düşünceler, öz denetim, kadercilik, dışsal sorumluluk atfı, engel algıları (DHİÖ-7 ve DHİÖ-8), algılanan tehdit, algılanan yarar, öznel normlar, sürekli kaygı ve algılanan davranışsal kontrol değişkenleri açısından karşılaştırılmıştır.

ÖBSM'nin beşinci evresindeki (hazırlık yapmaya karar veren) ve altıncı evresindeki (hazırlık yapan) katılımcılar, engel algıları (DHİÖ-7 ve DHİÖ-8), eylem ipuçları ve algılanan davranışsal kontrol açısından karşılaştırılmıştır. Gruplar arasında algılanan davranışsal kontrol bakımından anlamlı fark bulunmuştur. Altıncı evredeki (hazırlık yapan) ve yedinci evredeki (hazırlık davranışlarını sürdüren) katılımcılar ise öz denetim kişilik özellikleri açısından karşılaştırılmıştır. Varyans homojenliği sağlanmadığı için Mann-Whitney U testi uygulanmış ve iki grup arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Özetle, üçüncü evredeki katılımcılar, beşinci evredeki katılımcılara kıyasla daha yüksek kadercilik ve algılanan engellere; daha düşük algılanan yarar, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol düzeylerine sahiptir. Beşinci evredeki katılımcılar ise altıncı evredekilere göre daha düşük algılanan davranışsal kontrol bildirmiştir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada elde edilen bulgular, literatürdeki diğer araştırmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. ÖBSM'nin evrelere göre katılımcıların dağılımı incelendiğinde, Glik ve arkadaşlarının (2014) ve Stock ve arkadaşlarının (2021) çalışmalarında ÖBSM'nin evrelerine uygun bir dağılım yapılmadığı gözlemlenmiştir. Stock ve arkadaşlarının (2021) çalışması yalnızca belirli evrelere odaklanırken, Glik ve arkadaşları (2014) evreleri birleştirerek analiz yapmıştır. Jassempour ve arkadaşlarının (2014) çalışmasında ise katılımcıların büyük bir kısmının ilk evrede olduğu, diğer evrelerde katılımcı bulunmadığı belirtilmiştir. Mevcut çalışmada ise tüm ÖBSM evreleri bir bütün olarak ele alınmış, bu nedenle literatürle farklılıklar gözlenmiştir.

Kadercilik, bireylerin depreme hazırlık kararlarını etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıkmıştır. Çalışmamızda, kararsız gruptaki katılımcıların kadercilik düzeyi, hazırlık yapmaya karar veren gruba kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, Baytiyeh ve Öcal (2016) ile Liu ve Sun'ın (2021) kadercilik ve hazırlık davranışları arasındaki olumsuz ilişkiyi gösteren çalışmalarını desteklemektedir. Rotter'in (1992) kontrol odağı teorisi, bu bulguyu anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. İçsel kontrol odağını artırmaya yönelik stratejilerin bu bağlamda faydalı olacağı düşünülmektedir.

Algılanan engellerin, bireylerin hazırlık yapma kararlarını etkileyen bir diğer kritik faktör olduğu görülmüştür. Kararsız gruptaki katılımcıların algılanan engel düzeyleri, hazırlık yapmaya karar verenlere kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, Amini ve arkadaşlarının (2021) ve Ejeta ve arkadaşlarının (2016) literatürdeki çalışmalarını desteklemektedir. Özellikle, görsel materyallerin kullanımı ve düşük maliyetli hazırlık önerilerinin paylaşılması gibi stratejilerin bu engelleri azaltmada etkili olabileceği düşünülmektedir.

Algılanan yararların artırılması da kararsız gruptan hazırlık yapmaya karar veren gruba geçişte kritik bir role sahiptir. Literatürde de algılanan yararların hazırlık davranışlarıyla olumlu bir ilişki içinde olduğu bildirilmiştir (Amini ve diğ., 2021; Rostami-Moez ve diğ., 2020). Katılımcıların algıladıkları yararların paylaşılması ve bu yararların pekiştirilmesi, etkili müdahale stratejileri olarak değerlendirilmektedir.

Öznel normlar, bireylerin hazırlık kararlarında önemli bir başka faktör olarak bulunmuştur. Öznel norm düzeyi, kararsız olan grupta hazırlık yapmaya karar veren gruba kıyasla anlamlı düzeyde daha düşüktür. Literatürdeki çalışmalar da öznel normlar ile hazırlık davranışları arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi göstermektedir (Daellenbach

ve diğ., 2018; Najafi ve diğ., 2017; Wang ve Tsai, 2022). Öznel normların düşük olduğu grupların riskli olarak değerlendirilip müdahale açısından bu gruplara öncelik verilmesi bir müdahale stratejisi olarak önerilmektedir.

Algılanan davranışsal kontrol, hem karar verme hem de davranış gerçekleştirme süreçlerinde önemli bir değişken olarak belirlenmiştir. Davranışsal kontrol düzeyi, hazırlık yapmaya karar verenlerde kararsız olanlara göre daha yüksek, ancak hazırlık yapanlara kıyasla daha düşüktür. Bu bulgu, Daellenbach ve arkadaşlarının (2018), Najafi ve arkadaşlarının (2017) ile Wang ve Tsai'nin (2022) çalışmalarını desteklemektedir. Grup içi çözüm paylaşımları ve hazırlık davranışlarına yönelik pratik uygulamalar gibi stratejiler, bu kontrol algısını artırmada etkili olabilir.

Bu çalışmanın bulguları, 6 Şubat 2023 depremlerinden önce elde edilmiştir. Deprem, İstanbul'da ikamet eden bireylerin hazırlığa yönelik tutum ve inançlarını etkilemiş olabileceğinden, sonraki çalışmalarda bu etkenin göz önünde bulundurulması önemlidir.

Çalışma, çevrimiçi veri toplamanın da nedeniyle genç ve eğitim seviyesi yüksek bireylerle sınırlıdır. Ayrıca, kesitsel araştırma deseni de çalışmanın kısıtlılıklarından biridir. Daha geniş ve temsili örneklerle, boylamsal araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Literatürde ÖBSM'yi temel alan sınırlı sayıda çalışmanın bulunması da göz önünde bulundurulduğunda depreme hazırlık davranışlarının ÖBSM çerçevesinde bir bütün olarak incelendiği ilk çalışma niteliğini taşıyan mevcut çalışmanın literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AFAD. (t.y.). Deprem. 2 Şubat 2022 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/afadem/deprem> adresinden erişildi.

Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. *Action Control*, 11-39. doi:10.1007/978-3-642-69746-3_2

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211. doi:10.1016/0749-5978(91)90020-T

Amini, R., Biglari, F., Khodaveisi, M. ve Tapak, L. (2021). Effect of education based on the health belief model on earthquake preparedness in women. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 52. doi:10.1016/j.ijdr.2020.101954

Baytiyeh, H. ve Öcal, A. (2016). High school students' perceptions of earthquake disaster: A comparative study of Lebanon and Turkey. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 18, 56-63. doi:10.1016/J.IJDRR.2016.06.004

Becker, J. S., Paton, D., Johnston, D. M. ve Ronan, K. R. (2013). Salient beliefs about earthquake hazards and household preparedness. *Risk Analysis*, 33(9), 1710- 1727. doi:10.1111/risa.12014

Becker, J. S., Paton, D., Johnston, D. M., Ronan, K. R. ve McClure, J. (2017). The role of prior experience in informing and motivating earthquake preparedness. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 22, 179-193. doi:10.1016/j.ijdr.2017.03.006

Bogg, T. ve Roberts, B. W. (2004). Conscientiousness and health-related behaviors: a meta-analysis of the leading behavioral contributors to mortality. *Psychological bulletin*, 130(6), 887-919. doi:10.1037/0033-2909.130.6.887

- Chai, L., Han, Y., Han, Z., Wei, J. ve Zhao, Y. (2021). Differences in disaster preparedness between urban and rural communities in China. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 53, 102020. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.102020>
- Coppola, D. P. (2015). *Introduction to international disaster management* (Third edition.). Butterworth Heinemann, Elsevier.
- Daellenbach, K., Parkinson, J. ve Krisjanous, J. (2018). Just how prepared are you? An application of marketing segmentation and theory of planned behavior for disaster preparation. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 30(4), 413- 443. doi:10.1080/10495142.2018.1452830
- Demir, Ö. ve Aydemir, N. (2024). Sağlık İnanç Modeline Dayalı Depreme Hazırlık İnançları Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 11(3), 554-578. <https://doi.org/10.31682/ayna.1303088>
- Demir, Ö., 2023. Bireylerin depreme hazırlık davranışlarına yönelik tutum ve inançlarının sağlık psikolojisi kuramları çerçevesinde incelenmesi. Yüksek Lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 225 s.
- Ejeta, L. T., Ardalan, A., Paton, D. ve Yaseri, M. (2016). Predictors of community preparedness for flood in Dire-Dawa town, Eastern Ethiopia: Applying adapted version of health belief model. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 19, 341-354. doi:10.1016/j.ijdr.2016.09.005
- EM-DAT. (2022). *EM-DAT: Uluslararası Afet Veri Tabanı*. Brüksel. <https://public.emdat.be/> adresinden erişildi.
- Glik, D. C., Eisenman, D. P., Zhou, Q., Tseng, C. H. ve Asch, S. M. (2014). Using the Precaution Adoption Process model to describe a disaster preparedness intervention among low-income Latinos. *Health Education Research*, 29(2), 272-283. doi:10.1093/her/cyt109
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative “description of personality”: The big-five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216-1229. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.6.1216>
- Hochbaum, G. M. (1958). Public participation in medical screening programs:A socio-psychological study. *Public Health Service Publication*, 572. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=7O44ljhQkrC&oi=fnd&dq=Public+participation+in+medical+screening+programs&ots=bNmugpS2vX&sig=FGuSbRPNSQpySkbZuUS_UuYf00g&redir_esc=y adresinden erişildi.
- Jassempour, K., Shirazi, K. K., Fararoei, M., Shams, M. ve Shirazi, A. R. (2014). The impact of educational intervention for providing disaster survival kit: Applying precaution adoption process model. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 10, 374-380. doi:10.1016/j.ijdr.2014.10.012
- John, O., Donahue, E. M. ve Kentle, R. L. (1991). *The Big-Five Inventory-Version 4a and 54*. Berkeley, CA: Berkeley Institute of Personality and Social Research, University of California.
- Kadioğlu, M. (2008). Modern, bütünselik afet yönetiminin temel ilkeleri. M. Kadioğlu ve E. Özdamar (Ed.), *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri* içinde (ss. 1-34). Ankara, JICA Türkiye Ofisi.
- Karancı, A. N. (2008). Afet zararlarını azaltmada psikolojinin önemi. M. Kadioğlu ve E. Özdamar (Ed.), *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri* içinde (1. bs., ss. 51-58). Ankara, JICA Türkiye ofisi.
- Karancı, A. N. ve Akşit, B. (1999). Strengthening community participation in disaster management by strengthening governmental and non-governmental organisations and networks: A case study from dinar and Bursa (Turkey). *Australian Journal of Emergency Management*, 13(4), 35-39.

- Karancı, A. N. ve Doğulu, C. (2017). Afet psikolojisinin sosyal boyutu: Afetlere hazırlıklı olmak. *Türkiye Klinikleri Psikoloji-Özel Konular*, 2(3), 225-232.
- Karancı, A. N., Akşit, B. ve Dirik, G. (2005). Impact of a community disaster awareness training program in Turkey: Does it influence hazard-related cognitions and preparedness behaviors? *Social Behavior and Personality*, 33(3), 243-258. doi:10.2224/sbp.2005.33.3.243
- Kasapoğlu, A. ve Ecevit, M. (2003). Impact of the 1999 East Marmara earthquake in Turkey. *Population and Environment*, 24(4), 339-358.
- Kaya, A. ve Bozkur, B. (2015). Kadercilik Eğilimi Ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3). doi:10.17860/efd.55137
- Kohn, S., Lipkowitz Eaton, J., Feroz, S., Bainbridge, A. A., Hoolachan, J. ve Barnett, D. J. (2012). Personal disaster preparedness: An integrative review of the literature. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 6(3), 217-231. https://doi.org/10.1001/dmp.2012.47
- Liu, X. ve Sun, L. (2021). Examining the impact of fatalism belief and optimism orientation on seismic preparedness: Considering their roles in the nexus between risk perception and preparedness. *Journal of Contingencies and Crisis Management*. doi:10.1111/1468-5973.12383
- McClure, J. (2017). Fatalism, causal reasoning, and natural hazards. *Oxford Research Encyclopedia of Natural Hazard Science*. doi:10.1093/ACREFORE/9780199389407.013.39
- Najafi, M., Ardalan, A., Akbarisari, A., Noorbala, A. A. ve Elmi, H. (2017). The theory of planned behavior and disaster preparedness. *Plos Currents*, 9. doi: 10.1371/currents.dis.4da18e0f1479bf6c0a94b29e0dbf4a72
- Ong, A. K. S., Prasetyo, Y. T., Lagura, F. C., Ramos, R. N., Sigua, K. M., Villas, J. A., ... Redi, A. A. N. P. (2021). Factors affecting intention to prepare for mitigation of “the big one” earthquake in the Philippines: Integrating protection motivation theory and extended theory of planned behavior. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 63, 102467. doi:10.1016/J.IJDRR.2021.102467
- Oral, M., Yenel, A., Oral, E., Aydin, N. ve Tuncay, T. (2015). Earthquake experience and preparedness in Turkey. *Disaster Prevention and Management*, 24(1), 21-37. doi:10.1108/DPM-01-2013-0008
- Öcal, A. (2019). Natural disasters in Turkey: Social and economic perspective. *International Journal of Disaster Risk Management*, 1(1), 51-61. doi:10.18485/ijdrm.2019.1.1.3
- Öner, N. ve le Compte, A. (1998). *Süreksiz durumluk ve sürekli kaygı envanteri el kitabı* (2. bs.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Paton, D., Smith, L. ve Johnston, D. (2005). When good intentions turn bad: Promoting natural hazard preparedness. *The Australian Journal of Emergency Management*, 20(1).
- Rosenstock, I. (1960). What research in motivation suggests for public health. *American Journal of Public Health and the Nations Health*, 50(3 Pt 1), 295. doi:10.2105/AJPH.50.3_PT_1.295
- Rostami-Moez, M., Rabiee-Yeganeh, M., Shokouhi, M., Dosti-Irani, A. ve Rezapur- Shahkolai, F. (2020). Earthquake preparedness of households and its predictors based on health belief model. *BMC Public Health*, 20(1). doi:10.1186/s12889- 020-08814-2
- Rotter, J. B. (1992). Some comments on the “cognates of personal control”. *Applied and Preventive Psychology*, 1(2), 127-129. doi:10.1016/S0962-1849(05)80154-4

- Rüstemli, A. ve Karancı, A. N. (1999). Correlates of earthquake cognitions and preparedness behavior in a victimized population. *Journal of Social Psychology*, 139(1), 91-101. doi:10.1080/00224549909598364
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. ve Lushene, R. E. (1970). *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Stock, A., Davidson, R. A., Trainor, J. E., Slotter, R., Nozick, L. K. ve Kruse, J. B. (2021). What makes homeowners consider protective actions to reduce disaster risk? An application of the precaution adoption process model and life course theory. *International Journal of Disaster Risk Science*, 12(3), 312-325. doi:10.1007/S13753-021-00350-W/FIGURES/5
- Sunay, S., Doğru, Y. ve Arslan, E. (2008). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyi ile durumluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *The Journal of Selcuk University Social Sciences Institute*, (19), 543-553. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61795/924286> adresinden erişildi.
- Sümer, N. ve Sümer, H. C. (2005). Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği (Yayınlanmamış çalışma).
- Sümer, N., Lajunen, T. ve Özkan, T. (2005). Big five personality traits as the distal predictors of road accident involvement. *Traffic and Transport Psychology: Theory and Application*, 215-227. doi:10.1016/B978-008044379-9/50173-4
- TÜİK. (2021). Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması. 9 Şubat 2022 tarihinde [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437) adresinden erişildi.
- Wang, J.-J. ve Tsai, N.-Y. (2022). Factors affecting elementary and junior high school teachers' behavioral intentions to school disaster preparedness based on the theory of planned behavior. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 69, 102757. doi:10.1016/J.IJDRR.2021.102757
- Weinstein, N. D. ve Sandman, P. M. (1992). A model of the precaution adoption process: evidence from home radon testing. *Health psychology: Official journal of the Division of Health Psychology, American Psychological Association*, 11(3), 170-180. doi:10.1037/0278-6133.11.3.170
- Weinstein, N. D., Sandman, P. M. ve Blalock, S. J. (2020). The precaution adoption process model. K. Sweeny, M. L. Robbins ve L. M. Cohen (Ed.), *The Wiley Encyclopedia of Health Psychology* içinde (C. 2, ss. 495-506). John Wiley & Sons, Ltd. doi:10.1002/9781119057840.CH100

BİREYSEL SORUMLULUKLAR ÇAĞINDA OKULU YENİDEN DÜŞÜNMEK: AKIŞKANLIKLAR VE PARADOKSLAR

Metin CEVİZCİ

Arş. Gör. Dr., Acıbadem Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
0000-0003-0317-9088

ÖZET

Bu sunum, Türkiye bağlamında eğitim kurumu örneği üzerine yoğunlaşarak modernitenin temel kurumlarının içinde bulunduğu kriz durumunu eleştirel bir perspektifle tartışmayı amaçlamaktadır. Söz konusu kriz olgusu, özellikle 2000’lerden itibaren ardı ardına sıralanan eğitim reformları ile kronik bir hal almış, sistemler arası değişimden kaynaklanan geçici bir durum olmaktan ziyade okulun kurumsal ve gündelik süreçlerinde değişmez bir yapısal unsura dönüşmüştür. Türkiye’de okul başarısızlığının ilkökul seviyesinde ele alınmasını konu edinen ve 2017-2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen doktora çalışmasının bulgularına dayanan bu sunum, bu kriz durumunu anlamak için Türkiye’nin kendi sosyo-tarihsel bağlamı kadar, küreselleşen liberal model ile daha belirginleşen hipermodern toplum modelinin içkin dinamiklerine odaklanmaktadır. Eğitim kurumunun okul başarısızlığı olgusu ile mücadele etme yöntemi bir yandan tanımlama, kategorize etme ve müdahale etme yöntemleri açısından modernitenin disiplin edici mantığını ileri seviyeye taşımaktadır. Ancak aynı eğitim kurumu diğer yandan kurumsal süreçlerini aralarındaki sınırların gittikçe muğlaklaştığı piyasaya delege etmekte, böylelikle egemenliği altında bulunan aktörler üzerindeki iktidarını kaybetmektedir. Okul başarısızlığı olgusunda tıbbileştirme sorunsalı ile karşımıza çıkan bu durum paradoksal buyruklar üreten, belirsiz ve kopuk bir kurumsallaşma modeli üretmektedir. Rutinleşmiş bürokratik uygulamalardan arınan bu model, eğitimi sürekli müzakere edilmesi gereken süreçlere bölmektedir. Aktörlerin kurumsallaşma süreçlerindeki üstlendikleri rol, yetersiz kurumsal kaynak ve iş birliği durumlarında onları eğitsel düzenin demokratik inşasına katkıda bulunmaktan ziyade belirsizlik ve çelişkilerin sorumluluğunu üstlenmeye, birçok noktada ise günah keçisine dönüşmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda, eğitim kurumunun anlamlı bir bütün oluşturamaması ile kendini gösteren kriz durumu, oksimoron bir varsayıma dayanan genel toplumsal anlam kaybının ürünü olmaktan ziyade anlamlar ve araçlar arasında bağ kurmayı imkânsız kılan paradoksal yapının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: *eğitim, hipermodernite, kriz, kurumlar, tıbbileştirme*

GİRİŞ

Bu sözlü bildiride Türkiye’de eğitim kurumu örneğinden hareket edilerek, modern toplum modelinin temellerini oluşturan kurumların, içinde bulundukları kriz durumuna odaklanılacaktır. Böylesi geniş bir tartışmayı kısıtlı sürede gerçekleştirebilmek için, bağlamı, kendi araştırma konum olan, ilkökulda okul başarısızlığı olgusunun tanımlanması ve ele alınması ile sınırlandıracağım. Dolayısıyla bu sunum, kriz ortamında olan okulun, sorun çözme konusunda başka bir kurumsal yapıya ve mantığa yönelmesini, böylelikle krizi yeniden beslemesini, krizin çözümü için ortaya konulan kurumsal değişimlerin ve git gide daha fazla promosyonu yapılan “dış paydaşlar” ile iş birliği söyleminin belirsiz, kesintili ve paradoksal bir kurumsal yapıyı beslemesini konu edinecek, son olarak krize dair sosyoloji alanında sıklıkla yeniden ürettiğimiz iki varsayımı tartışacaktır.

Saha Araştırmasının Tanıtılması

2018-2023 yılları arasında gerçekleştirdiğim doktora çalışmamda Türkiye’de okul başarısızlığı olgusunun eğitim kurumu açısından ne ifade ettiğini ve nasıl ele alındığını anlamayı hedefledim. Bu konuyu seçmemin temel nedeni, modern projede toplumsal bütünleşmeyi hedefleyen bir kurum olan okul için, akademik ve davranışsal açıdan bir sapmayı oluşturan okul başarısızlığının önemli bir sorun oluşturmaları; ancak Türkiye’de bu sorunu ele alma noktasında, eğitim kurumu içinde geliştirilen araçların sadece tıbbi-psikolojik bir çerçeveye sahip olmasıydı. Bugün Türkiye’de tıbbi tanısı olmayan ancak başarısızlık yaşayan öğrenciler, sınıf içinde öğretmenleri tarafından de facto desteklenmeleri ya da ailelerinin kendi sermayeleri ile onları okul dışında desteklemeleri gibi özel girişimler dışında kurumsal bir sürece tabi olmamaktadırlar (Cevizci, 2021).

Bu tespitler ile ve okul başarısızlığının tıbbileştirilmesi sorunsalından hareket ederek 2018-2020 yılları arasında İstanbul’da 9 farklı ilkokulda sınıf öğretmenleri, psikolojik danışmanlar ve ÖÖB (Özel Öğrenme Bozukluğu) ve/veya DEHB (Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu) tanımlı öğrencilerin velileri ile toplamda 75 yarı-yapılandırılmış görüşme gerçekleştirdim. Temel amacım, bu tıbbi kategorilerin nasıl anlaşıldığını, eğitim kurumu içinde nasıl pratik eğitsel kategorilere dönüştüğünü ve ilgili aktörlerin bu tıbbileştirme (Garcia, 2013; Morel, 2014) sürecine nasıl katıldıklarını anlamaktır.

Tıbbileştirmenin Pratik İnşası

Araştırmamda odaklandığım özgül öğrenme bozukluğu ve dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanımları, çoğu durumda öğrenci daha psikiyatr tarafından görülmeden, sınıf öğretmeni, psikolojik danışman ya da ebeveynleri tarafından üretilmeye başlanmaktadır. Bu aktörler, psikiyatlara, belirli noktalarda zorluk yaşayan çocuğun sorunun ne olabileceği konusunda danışmaktan ziyade, aşağı yukarı emin oldukları disleksi, hiperaktivite ve dikkat eksikliği gibi tanımları onaylamaları için başvurumaktadırlar. Özellikle öğrencinin okuma-yazmaya geçememesi veya sınıf içinde hareketli olması ile başlatılan tanı sürecinin ardında çoğunlukla sınıf düzeninin bozulması ve çocuğun akranlarına nazaran geriden gelmesi gerekçeleri yer almaktadır. Bu noktada öğretmenlerin homojen bir grup oluşturduklarını söylemek zordur. Bir kısım öğretmen sorunu kimseye bahsetmeden sınıf içinde çözmeye çalışmakla birlikte, bu başarısızlık durumunu çoğunlukla bireysel boyutta açıklamaya çalışmaktadırlar. Öğretmenler, başarısız öğrenciden ziyade, sorumluluk sahibi olmayan, motivasyon eksikliği yaşayan, tembel, şımarık ya da psikolojik ve nöro-gelişimsel sorunları olan öğrencilerden bahsetmektedirler.

Bu tespit, tıbbileştirme ve kriz arasındaki ilişkiyi anlama girişimimizde iki açıdan önemlidir. Birincisi, öğretmenlerin ve psikolojik danışmanların, görüşmelerde, okul başarısızlığını açıklamak için eğitsel nedenlerden ya da okulun rolünden bahsetmiyor olmalarıdır. Bunun ardında iki neden yattığını düşünebiliriz. İlk neden Türkiye’de eğitim sosyolojisi alanının çok sınırlı olması ve bu sınırlı alanın öğretmenler arasında bir karşılığının bulunmaması, eğitim bilimleri alanının daha ziyade psikoloji ile iç içe geçmiş olmasıdır. İkinci neden ise, eğitim modelinin 2000’li yıllarla geçirdiği dönüşüm ile ilgilidir. Türkiye’de 2005 yılında yapılandırmacı müfredatın kabulü ile katılımcı, aktif, girişimci ve sorumlu öğrenci modelinin ön plana konulduğu görülmektedir (Akınoğlu, 2005; MEB, 2006). Buna aynı zamanda müfredatların sadeleşmesi ve temel yeterlilikler çerçevesinin kabulü eşlik etmektedir (Mesleki Yeterlilik Kurumu, 2015). Bu durum, öğretmenlerde, mevcut koşullarda başarının kaçınılmaz olduğu, bu süreçte öğrencinin aktif ve sorumlu bir rol olması gerektiği, aksi takdirde öğrencide psikolojik ve nörogelişimsel bir sorun olabileceğine dair bir algıyı beslemektedir. İkincisi ise sorunun oluşumunda dile getirilmeyen eğitsel ve kurumsal faktörlerin sorunun çözümü noktasında dile getiriliyor olmasıdır. Burada benim muktedir olmayan okul olarak kavramsallaştırdığım modelin ortaya çıktığını görmekteyiz. Okul başarısızlığı sorununun nerede ve nasıl çözüleceği konusunda bu model belirleyici rol oynamaktadır. Çünkü öğretmenler ve psikolojik danışmanlar, başarısızlığın mevcut okul ortamı ve kullanımlarında olan kaynaklarla okul içinde tanımlanması ve ele alınmasının imkânsız olduğuna inandıkları için son tahlilde, gönüllü ya da gönülsüz, tanımları kabul ederek ya da onlara karşı çıkarak, bu

sürece katılmaktadırlar (Cevizci, 2022). Bu mantık içinde sorunun ilk etapta öğretmenden rehberlik ve psikolojik danışmanlık birimine, buradan rehberlik ve araştırma merkezine, en sonunda da psikiyatri servisine aktarıldığını görmekteyiz.

Eğitim Krizinden Okul Başarısızlığının Tıbbileştirilmesine

Öğretmenlerin ve psikolojik danışmanların görüşmelerde ortaya koydukları muktedit olmayan okul modeli bizi eğitim krizi olgusuna götürmektedir. İlk olarak eğitim krizinin ne olduğunu ve okul başarısızlığının tıbbileştirilmesine nasıl uygun bir zemin hazırladığını aktarmaya çalışacağım. Türkiye’de eğitim krizini makro ve mikro olmak üzere iki boyutta gözlemleyebiliriz.

Makro kriz

Makro açıdan, eğitim krizini, sistemin istikrarsızlık ve tutarsızlığı ve eğitim politikalarının etkililiği açısından irdeleyebiliriz. 2000 sonrası dönemde birçok alanda olduğu gibi, eğitim alanında da benimsenen Yeni Kamu Yönetimi anlayışı altında, kurumsal yenilik, sırf değişim getirmesinden dolayı, politika yapıcılar tarafından sistemin iyileşmesi olarak lanse edilmektedir. Türkiye’de, görece durağan bir karaktere sahip olan eğitim sistemi 2000 sonrası dönemde birbiri ile bağlantı kurmayan, hatta çoğu durumda birbiri ile çelişen ve birbirini geçersiz kılan, sahadaki verilerle temellendirilmeyen reformlar ile istikrarsız ve tutarsız bir karaktere bürünmektedir. Buna bir de Avrupa Birliği ülkelerinin aksine, Türkiye’nin eğitim sistemine dair çok az sayıda veriyi kamusal olarak paylaşıyor olması eklenirse, bu reformların dışarıdan objektif bir göz tarafından takibi tamamen imkânsız hale gelmektedir. Örneğin, 1997 eğitim reformu ile ilköğretim ve ortaokul ilköğretim adı altında birleştirilirken 2012 eğitim reformu bu kademeleri tekrardan ayırmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren program ile el yazısı ve performans ödevleri uygulamaya konulmuş, uzun süre gündemi meşgul eden bu uygulamalar, velilerin tepkileri gerekçe gösterilerek 2014 ve 2017 yıllarında iptal edilmiştir. Aynı tutarsızlık ve belirsizlik durumu sınav sistemlerinde, yasamada ve bakanlığın kendisinde de görülmektedir. 2000’den günümüze tam 11 farklı milli eğitim bakanı göreve gelmiştir ve bunların çoğunluğu bir önceki dönemin süreçlerini devam ettirmeyip yeni bir sistem inşa etmeye çalışmışlardır.

Eğitim krizinin diğer ayağını eğitim politikalarına egemen olan modelde gözlemleyebiliriz. 2000 sonrası döneme hâkim olan, neoliberal politikalar ile belirginleşen, eğitimdeki özelleşme, sadece eğitim kurumlarını nezdinde gerçekleşmemiş, ayrıca eğitim politikalarını da dönüştürmüştür. Bu noktada benim proje politikası olarak adlandırdığım model eğitim politikalarına egemen olmaya başlamıştır. Kalıcı kurumsal uygulamalardan ziyade, zaman ve kapsam olarak sınırlı, çoğunlukla Avrupa Birliği, Dünya Bankası, UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından finanse edilen, geçici projeler ile eğitim sorunları ele alınmaya çalışılmaktadır. Bu projelerin sayısını saptamak ve takibini gerçekleştirmek oldukça zordur, çünkü tek bir merkezden koordine edilmeyen bu projeler bakanlık, il-ilçe müdürlükleri ve okullar tarafından yürütülmektedir. Bu durum birçok noktada paradoksal sonuçlar doğurmaktadır. Birbiri ile entegre olarak yürütülmeyen, geçici, kopuk, birçok noktada birbiri ile çelişen projeler sorunları çözmekten ziyade kronikleştirmektedir. Örneğin okul öncesi okullaşma oranını artırmayı amaçlayan ve 2009 yılında uygulama konulan “Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi” paradoksal bir şekilde okul öncesi eğitime erişim eşitsizliklerini azaltmamış, aksine artırarak sonuçlanmıştır (ERG, 2019, s. 17). Aynı şekilde 2019 yılında düşük akademik performans gösteren öğrencilere yönelik geliştirilen “İlkokullarda Yetiştirme Programı”, uygulamadaki belirsizlik ve sorunlar nedeniyle pratikte, akademik olarak geri kalan öğrenciye yeni dersler kaçırarak eski dersleri telafi ettirmeyi hedeflemektedir.

Mikro kriz

Mikro açıdan bakıldığında ise okulun kendisi bir kriz ortamını oluşturmaktadır. Bu durum, eğitim süreçlerindeki kurumsal destek eksikliği, öğretmenler ve psikolojik danışmanların ifade ettiği değersizlik ve niteliksizlik deneyimleri ile ortaya çıkmaktadır.

2012 eğitim reformu, öğretmenlerin mesleki pratiklerini ciddi şekilde etkileyen bir dizi değişikliği de beraberinde getirmiştir. İlkokulun ilk üç yılında sınavlar ve rakam notları kaldırılmış ve yerine çok iyi, iyi, geliştirilmeli şeklinde üç değerlendirme kategorisi benimsenmiştir (MEB, 2012). Buna ek olarak, ev ödevleri ve sınıfta kalma da kaldırılmıştır. Notların kaldırılması öğretmenler açısından ideal ve pratikte sahip oldukları nicel değerlendirme sisteminin ortadan kalkmasını ifade etmektedir. Bu noktada öğretmenlerin iki farklı paradoks içinde desteksiz kaldıklarını görülmektedir. Birincisi, yeni değerlendirme kategorilerinin ölçütleri belirsiz olduğu için, öğretmenler değerlendirmede kararsız kalmakta, birçok noktada kurum içi ve kurumlar arası rekabet ve velilerin müdahalesi ile öğrencilerin çoğunu çok iyi olarak değerlendirmektedirler. İkincisi, günümüz toplumu, Vincent de Gaulejac'ın quantophrenie (De Gaulejac, 2005, s. 98) olarak adlandırdığı, sayı takıntısı ve ölçme hastalığı ile karakterize olurken, öğrenciler hem sonrasında devam edecekleri eğitim kurumları hem de ebeveynleri tarafından sayısal olarak değerlendirilirken, yapılan bu değişiklik aslında değerlendirme yetisinin başka kurum ve aktörlere kaymasına neden olmaktadır. Bunların başında tahmin edilebileceği gibi psikometrik ölçümleri kullanan psikoloji ve psikiyatri alanları gelmektedir. Aynı şekilde, ev ödevi öğretmenler açısından eğitimin evdeki devamı, dolayısıyla olası sınıf içi anlama problemlerini tespit etmenin yöntemi, öğrenciye öz-disiplin yeteneğinin aktarılmasının ve ailenin net bir çerçeve içinde eğitime katılmasının yolu iken bu araçtan da mahrum kalmışlardır. Yine aynı şekilde, sınıfta bırakma öğretmenler açısından hem başarısızlığın nesnel bir eğitsel ölçütü hem de eğitimin ciddiye alınmasının bir aracı olarak görülürken, bu yaptırım gücünü de kaybetmişlerdir.

Diğer yandan, finansal merkeziyetsizliği hedefleyen Yeni Kamu Yönetimi ile okullar kendi finansmanlarını bulma sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu durum okulların kaynak için velilere ve özel sektöre yönelmesine neden olmaktadır. Öğretmenler açısından bakıldığında veliler ile para konularını konuşmak, onları bağış yapmaya ikna etmek, mesleki değersizleşmenin temelini oluşturmaktadır. Bu kirli işi (Hughes, 1962) yapmak zorunda kalan öğretmenler, karşılarında bu değersizlik hissini katlayan iki zıt kutup veli bulmaktadırlar. “Müdahaleci veliler”, avantajlı sosyo-ekonomik kaynakları sayesinde okula yüksek bağış yapıp, sonrasında eğitim-öğretim süreçlerine aktif olarak müdahale etmeye çalışmakta, yeni kurulan satıcı-müşteri ilişkisinde öğretmen iktidarını eritmektedirler. Tam tersi “ilgisiz veliler”, dezavantajlı sosyo-kültürel seviyeleri okulla ilişki kurmalarını zorlaştırırken, bir de finansman talebinin açığa çıkmasıyla okuldan iyice uzaklaşmakta, tersi bir hareketle öğretmen iktidarını boşa çıkarmaktadırlar. Dolayısıyla, öğretmenler ve psikolojik danışmanlar devlet ve eğitim kurumu tarafından yeterli desteği bulamazlarken, pazarlık etme zorunda kaldıkları velilerle olan ilişkilerinde mesleki kimliklerinin değersizleştiğini görmektedirler.

Bu durum, birçok noktada engellenen iş paradoksunu (De Gaulejac, 2011, s. 316) doğurmaktadır. Öğretmenler ve psikolojik danışmanlar, meslek tanımları gereği yapmaları gereken görevleri yerine getirmek için ayrıca çabalamak, bunları mümkün kılmak, bunların pazarlığı yapmak; bir de bu görevlerde destek olmaktan ziyade engel oluşturan politikaların olumsuz etkileri ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu paradoks, rehber öğretmenlik ve psikolojik danışmanlık kimlikleri arasında, sık sık değişen yönetmelikler, resmi olarak tarif edilen ile pratikte talep edilen görevler arasındaki zıtlıklar nedeniyle asılı kalan psikolojik danışmanların deneyiminde daha da görünür olmaktadır.

Bütün bu sebeplerden dolayı mevcut eğitim krizi, eğitim aktörlerinin tıbbileştirme sürecine aktif olarak katılmaları için uygun bir zemin hazırlamaktadır. Böylelikle başarısızlığın ortaya çıkmasının sorumluluğu öğrenciye, başarısızlıkla mücadele edilmesinin sorumluluğu ise veli, psikiyatr ve rehabilitasyon merkezine atfedilmektedir.

Okul Başarısızlığının Tıbbileştirilmesinden Eğitim Krizine

Ancak, okul başarısızlığının tıbbileştirilmesi bir kısır döngü içinde, eğitimdeki kriz olgusunu daha da beslemektedir. Bunu üç farklı boyut altında irdeleyebiliriz.

Birincisi, okul başarısızlığı ile mücadele konusunda milli eğitim bünyesinde resmi olarak tanımlanan; rehberlik servisi, rehberlik ve araştırma merkezi ve rehabilitasyon merkezinin örtük iş birliğine emanet edilen sürecin belirsiz olmasıdır. Belirsizlik, önce velinin sahip olduğu ekonomik ve kültürel sermaye ile kendini göstermektedir. Birçok durumda yeterli kaynağa sahip olan veliler, çocuklarını tanımadan, özel ders ve çeşitli terapötik-rehabilitasyon süreçleri ile desteklemeyi tercih etmektedirler. Dolayısıyla, öğretmenler ve psikolojik danışmanlar açısından, yürütülen süreç, velinin özel taleplerine göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Ve birçok durumda, aslında, bu tanımlar dışarıdan destek almak için yeterli sermayeleri olmayan ya da bir nedenden ötürü dışarıdaki desteğe güvenmeyen aileler tarafından kabul edilmektedir. Sürecin kendisi, ailenin angajmanına bağlı olduğundan, okul açısından bunun nereye evrileceği tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca, öğretmenler, disleksi, hiperaktivite ve dikkat eksikliği gibi tanımları kendi pratiklerinde sıklıkla kullanmakla birlikte bunların tanımlama ve tedavi süreçleri hakkında çok az bilgi sahibi oldukları için, sürecin sonraki aşamaları onlar açısından daha da belirsiz durmaktadır.

Bir diğer boyutu sürecin kesintiler üzerine kurulu olmasından ileri gelmesi ve iş birliği paradoksuna (De Gaulejac, 2011, s. 321) yol açmasıdır. Söz konusu tablo, etkileşimin olmadığı bir iş birliği modeli sunmaktadır. Tanıyı ilk tespit edenlerden olan öğretmen, rehberlik ve araştırma merkezinde ve psikiyatri kliniğinde ne olduğunu tam olarak bilmemekte, tıbbi tanının yerleşmesinde önemli bir rolü olan, aslında ilk tanıyı koyan psikolojik danışman, resmi tanıyı koyan psikiyatr ile etkileşim içinde bulunmamakta, resmi olarak tek tanı koyma yetkisi olan ve tanıyı tıbbi kriterler ölçüsünde koyduğu varsayılan psikiyatr, tanıyı aslında öğretmen ve psikolojik danışmanın değerlendirme ve yönlendirme formuna dayanarak koymaktadır. Bu örtülü ve kopuk iş birliğine rağmen, bu aktörlerin aralarında hiçbir etkileşim ve danışma mekanizması bulunmamaktadır. Aynı şekilde, tanı sonrası sürecin temel aktörlerinden rehabilitasyon merkezi öğretmenleri ne psikiyatr ne de psikolojik danışman ile iletişim içinde bulunmamakta, öğrencinin okul ve merkezde takip ettiği farklı program ve aktivitelerin koordinasyonu velinin sorumluluğuna düşmektedir. Özetlemek gerekirse, öğrenci, okul, psikiyatr ve rehabilitasyon arasında parçalanmakta, kopuk süreçlere dahil olmak zorunda kalmakta ve tıbbileştirme tek bir aktörde kristalleşmekten ziyade dağınık, kopuk ve belirsiz bir sürecin ürünü olarak eğitim krizini beslemektedir.

Son boyut ise, sürecin tamamen paradoksal olması ile ilgilidir. Tanılı öğrenciler, son tahlilde bu uzun tanımlama sürecinin sonunda okulda kaynaştırma öğrencisi olmakta ve böylelikle temel sorun engelliliği dâhil etmek, bütünleştirmek üzerine kurulmaktadır. Ancak, resmin bütününe bakıldığında, okul başarısızlığı olgusunu dışsallaştıran okul, aynı oranda engelliliği içermeye çalışmaktadır. Engellilik statüsü alan öğrenciyi dâhil etmek için önce onu amiyane tabirle kovmak, okulun dışına çıkarmak zorunda kalmaktadır. Ve bu dışarı çıkarmayı gerçekleştirmek ve meşrulaştırmak için seferber edilen nörogelişimsel sorun tezi, tanı sonrasında, ilaç kullanımı dışında, salt eğitsel aktivitelere emanet edilmektedir. Tedavi boyutu okul dışında rehabilitasyona, okul içinde kaynaştırma uygulamalarına sevk edilmektedir. Bu durum, sorunun niteliğine dair paradoksal bir durum ortaya çıkarmaktadır. Çünkü öncesinde belirtildiği gibi, tıbbi olduğu varsayılan sorunun tanımlanmasında tıbbi aktörlerden ziyade eğitim aktörleri etkili olmakta, okul başarısızlığı olgusunu politika dışına iten yaklaşım paradoksal şekilde engelliliğin kapsanması olgusunu politikleştirmektedir. Sonuç olarak, kriz bağlamında ortaya çıkan tıbbileştirme tekrardan krizi beslemektedir.

Krize Dair

Sunumumun sonuç bölümünde eğitim kurumu üzerine sahip olduğum saha deneyimi ve teorik çerçeveden hareket ederek, modern kurumların krizine dair birkaç tespitte bulunmak ve bu konuda sıklıkla karşımıza çıkan iki hipotezi tartışmak istiyorum.

Birincisi, Türkiye’de 2000 sonrası yaşanan krizi, yerel toplumsal ve tarihsel bağlamdan kopartarak postmodern toplum modelinin ve onun kaçınılmaz ürünü olan bireyselleşmenin sonucu olarak gören varsayımdır. Bu hipoteze göre, bireyselleşme toplumsal bağın ve kurumların bozulmasının temel nedeni olarak görülmektedir. Ben, buna farklı bir perspektiften bakmayı, kurumların krizinin düzensiz, kaotik ve çelişkili süreçleri aşmaya çalışmaktansa, bunları sürekli kılmalarının sonucu olarak görmeyi öneriyorum (De Gaulejac, 2011). Özellikle, eğitim politikalarının dönüşümünde bunu gözlemlemekteyiz. Üretilen kurumsal araçlar, akışkanlık içinde çoğalarak dağılmakta, sorunu çözmekten ziyade durumu paradoksal kılıp, sorunun çözümsüzlüğüne dair bir toplumsal kanı üretmektedir. Krizin ardında üretilen politik araçları benimsemeyen, net bir bireyselleşme hareketi altında kurumların tanımlama ve mücadele etme pratiklerini sorgulayan aktörlerden ziyade, bu araçlara ihtiyacını açıkça dile getiren ve bunların üretilmesini bekleyen aktörler görmektediriz. Açıkçası, krizin bireyselleştirilmeye indirgenmesi, onu Weberci anlamda anlamamıza olanak sağlamamakta, daha çok yargılama ile sonuçlanmaktadır. Bireyselleşme postmodern diye tabir edilen toplum modeli ile başlamamıştır, aksine modernitenin temel dayanağını oluşturmuştur. Bugünün toplumu karakterize eden olgu, onun postmodern olması değildir – ki ben bu toplumu Lipovetsky (2004) ve Aubert’e (2004) referansla hipermodern olarak tanımlamayı daha yerinde buluyorum –, modern normların – araçsal akıl, karlılık, performans, otonomi, sorumluluk gibi – daha yoğun bir şekilde kendilerini dayatması, araç niteliklerini kaybedip amaca dönüşmesi, ancak bu amaca erişmek için ise modernitenin ortaya koyduğu kurumsal çerçeve ve desteklerin ortadan kalkması ve bu noktada bireyin araç yaratma sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmasıdır. Okul başarısızlığının tıbbileştirilmesi olgusunda gördüğümüz gibi, okul, başarısızlık karşısında Foucault’un (1975) disiplin modelini daha da ileriye taşımakta; ancak dayattığı normların gerçekleştirilmesi için gereken araçlara ulaşma sorumluluğunu da bireye atfetmektedir.

Söz konusu modelin eşit bir toplum yapısı yaratamayacağı ise aşıkardır ve eleştirel teori asıl buraya yoğunlaşmalıdır. Yoksa, eğitimin bireyselleşmesi süreci Türkiye’de 2000’lerde başlamamış, temelleri 1950’lerin sonunda atılmıştır. Ancak Türkiye’de eğitimin bireyselleşmesi 1960 ve 1970’lerde kurumsallaşırken, neredeyse aynı zaman diliminde, Fransa’da, sosyolojik teorinin etkisiyle, eğitimde, Türkiye bağlamında düşünülemeyecek bir sosyal yaklaşım belirmiş, ileri dönemdeki eğitim politikaları için temel oluşturmuştur. Bu farklılıklar hangi genel postmodern teori ile açıklanabilir?

İkincisi, yine aynı perspektifte, kurumların krizini genel toplumsal anlam kaybı ile açıklayan hipotezdir. Burada başka bir epistemolojik paradoks da bulunmaktadır; çünkü postmodernite söylemi altında son derece yapısalcı bir bakış açısı seferber edilmektedir. Oysa anlam, post-yapısalcıların ve toplumsal inşacıların gösterdikleri gibi, olgulara içkin değildir, bir insanın ürünüdür. Her şeyin anlamının kaybolduğunu ilan etmek, aslında o anlamı inşa etmeyi bıraktığımızı söylemektir. Bugün, modern kurumların krizi tam olarak, anlamı üretmekte olan etkileşim süreçlerini engellemeleri ve var olan anlam doğrultusunda hareketi akışkanlaştırarak mümkün kılmamalarıdır. Dolayısıyla, anominin kaynağı, normların çoğullaşmasından ziyade bu çoğullaşmayı, belirsizliği ve kaosu aşabilecek kurumsal araçların kolektif olarak üretilmemesidir. Bundan dolayıdır ki ben kendi sahamda anlam kaybı içinde olan aktörlerden ziyade anlama uygun hareket etme şansları olmayan aktörleri gözlemledim. Ve aktörler, kendi araçlarını inşa ettiklerinde ise, örneğin okul başarısızlığı ile mücadele etmek için aşırı tıbbileştirme eğilimi, asıl toplumsal sorun bu araçların ürettiği eşitsizlikler olmaktadır. Bunu engellenemez bir antropolojik dönüşümün sonucu olarak görmek kurumların kırılabilirliğinin maalesef ideolojik olarak yeniden üretilmesine hizmet etmektedir.

Peki, şu soru ile sunumumu bitirmek istiyorum. Başka bir ihtimal mümkün olabilir miydi? Okul başarısızlığı ile mücadelenin, eğitim krizine dönüşmemesi mümkün olabilir miydi? Evet, bunu bir ölçüde İngiltere örneğinde görmekteyiz. Türkiye'nin aksine, İngiltere'de, zaten tanılama sürecinde ana aktör olan okul, disleksiye tanılamada ve onu özel eğitim kapsamında ele almada yetkili bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Woollven, 2014). Okul psikologları, başka bir kuruma ihtiyaç duymadan, disleksiye sadece pedagojik bir tanı olarak koymakta ve bu kapsamda öğrenciye pedagojik farklılaşma sunabilmektedirler. Dolayısıyla tıbbileştirme sürecinden geçilmeden, kavram eğitsel bir kategori olarak işlev görmektedir (Woollven, 2011). Türkiye'deki durumun tam tersine, aynı olgu, eğitim kurumunun zayıflamasına ya da krizine yol açmamakta, aksine onun eylem alanını genişletmesini ve güçlenmesini sağlamaktadır. Aradaki tek fark, ilgili aktörlere bunu yapabilecekleri kurumsal çerçeve ve araçların sunuluyor olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akınoğlu, O. (2005). Türkiye'de Uygulanan ve Değişen Eğitim Programlarının Psikolojik Temelleri. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 22, 31-45.
- Aubert, N. (2004). L'individu hypermoderne. Erès.
- Cevizci, M. (2021). Les politiques de l'égalité des chances en éducation en Turquie: Primauté d'une approche individualisante des inégalités scolaires. Cahiers de la recherche sur l'éducation et les savoirs, 20, Article 20. <https://doi.org/10.4000/cres.5288>
- Cevizci, M. (2022). Entre le scolaire et le médical: L'externalisation des difficultés scolaires en Turquie. Revue internationale d'éducation de Sèvres, 89, 109-117.
- De Gaulejac, V. (2005). La Société malade de la gestion. Idéologie gestionnaire, pouvoir managérial et harcèlement social. Le Seuil.
- De Gaulejac, V. (2011). Travail, les raisons de la colère. Editions du Seuil.
- ERG. (2019). Öğrenciler ve Eğitime Erişim. Eğitim İzleme Raporu 2018-2019.
- Foucault, M. (1975). Surveiller et punir: Naissance de la prison. Gallimard.
- Garcia, S. (2013). À l'école des dyslexiques : Naturaliser ou combattre l'échec scolaire ? La Découverte.
- Hughes, E. C. (1962). Good People and Dirty Work. Social Problems, 10(1), 3-11. <https://doi.org/10.2307/799402>
- Lipovetsky, G. (2004). Les temps hypermodernes. Grasset.
- MEB. (2006). İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı.
- MEB. (2012). İlköğretim ve Eğitim Kanunları ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 6 287. T.C. Resmi Gazete, 28 261.
- Mesleki Yeterlilik Kurumu. (2015). Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi.
- Morel, S. (2014). La médicalisation de l'échec scolaire. La Dispute.
- Woollven, M. (2011). Enseigner la lecture et soigner ses troubles. L'intervention publique en matière de dyslexie en France et au Royaume-Uni. Revue internationale de politique comparée, 18(4), 47-59.
- Woollven, M. (2014). Expertise réservée, expertise partagée : Les professionnels de la dyslexie en France et au Royaume-Uni. Carrefours de l'éducation, 1, 95-109.

1755'TEKİ BÜYÜK LİZBON DEPREMİ VE 2023 TÜRKİYE DEPREMİ**Gökalp Aral OTÇU**Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
0009-0009-7915-9017**Gökçe Hazar OTÇU**Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Tıp Bölümü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı,
0000-0002-3514-1220**ÖZET**

İki farklı kentte, iki farklı kıtada, iki asır arayla gerçekleşmiş, iki büyük deprem toplumsal, ekonomik ve ahlaki çıktıları bakımından bildirinin konusunu oluşturmaktadır. Başlıkta sunulan depremlerin, sonuçlarına göre birbirlerinden nasıl ayrıldığı ve nasıl benzediği sorusu yanıtlanacaktır. Sorunsalın önemi, konu edinilen depremlerin geliştikleri toplumların farklılığındadır: Portekiz, içinde bulunduğu Avrupa'yla birlikte aydınlanmakta ve akıllaşmakta olan bir toplumken bu afetle karşılaşmıştır. Konunun diğer tarafındaki Türkiye ise 1755 Portekiz'inin tam tersine yol alan, gelenekselleşen, hiç değilse gelenekselleştirilmeye çalışılan bir toplumdur. Bu iki afet arasındaki ikinci bir farklılık, aynı zamanda araştırmanın farklı biçimlerde yürütülmesine neden olacak farklılık, dönemsel ayırmadan gelmektedir: 21. Yüzyıl, daha önceki yüzyılların ve modernleşmenin bir yansıması olarak basın ve yayının geliştiği, daha geniş kitlelerin okuyabildiği ve yazabildiği bir dönemken 18. Yüzyıl Avrupa'sında okuyabilme ve yazabilme hala son derece küçük bir grubun elindeydi. Karşılaştırmayı daha sağlıklı kılmak adına, yakın tarihli olan diğer depreme dair bilgiler ve yaşayan öznel hayatta olsalar da Lizbon depremine dair olan bilginin edimi bu küçük gruptan yapıldığı gibi, 2023 Kahramanmaraş depremine ilişkin bilgilere erişim de böyle gerçekleştirilecektir. Haliyle geçmişin kitaplarına ve filozoflarına karşılık bugünün sosyal medyası ve paylaşımlar, televizyon yayınları ve gazete yazıları üretilmesi hedeflenen bilginin kaynaklardır. Böylece varılacak nokta bir karşılaştırma olanağına kavuşmak ve bu karşılaştırmadan, afetlerle başa çıkmaya dair toplumsal pratiklere dair çıkarımlarda bulunmaktır. Üzerinden henüz iki yıl bile geçmemiş olan Kahramanmaraş depreminin etkileri ve sonuçları halen yaşanmaya devam ederken bu çalışmanın yapılması, uzun süre fark edilebilecek etkilerin ipuçlarını bugünde ve 1755 Lizbon depremi yol göstericiliğinde aramak ve sonraki etkilerin neler olabileceğine ilişkin de fikir edinebilmektir.

Anahtar Kelimeler: *deprem, doğal afet, Türkiye depremi, Lizbon depremi*

GİRİŞ: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLAN

Araştırmanın özet kısmında sıralananlar ve erişmeyi hedeflediği bilgi göz önünde bulundurulduğunda tanımlanması gerekli olan üç temel kavram bulunmaktadır. Bunlar doğal afetler ve depremler, ikinci olarak doğal afetlerle başa çıkma yolları olarak din ve ideolojinin yapısı, üçüncü ve son olaraksa yine araştırılması hedeflenen toplumsal dönüşümdür.

Doğal Felaketler ve Depremler

Afet kavramı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen tanımlarına göre bir topluluğun ya da toplumun işleyişinin ciddi bir şekilde bozulması, insani, fiziksel, ekonomik ve toplumsal etkilere yol açan olağan kapasite koşulları ile müdahale edilemeyecek tehlikeli olaylardır (Assembly, 2016). Depremlerin akla gelen ilk etkileri ölümler ve yaralanmalar, alt yapı ve üst yapı yıkımları olsa da psikolojik, toplumsal, çevresel ve ekonomik birçok etkisi olmaktadır (Keya vd., 2023). Doğrudan yaralanmalara maruz kalmayan kişilerin de ruh sağlıkları ve iyilik hallerinde ciddi bozulmalar görülmekte, bu etkiler yıllar boyunca sürebilmektedir. Yaşanan maddi ve ekonomik etkilerin sebebiyle depremin yaşandığı bölgedeki hayat kalıcı olarak değişebilmekte, bu durumun yalnızca bireyleri değil toplumları da kalıcı olarak değiştirebildiği görülebilmektedir. Nedenlerine göre farklı sınıflandırılmaları olan afetlerin en sık kullanılan sınıflandırmalarından biri olan Peril Sınıflamasına göre jeofiziksel, hidrolojik, meteorolojik, klimatolojik, biyolojik ve dünya dışı olarak sınıflandırılmaktadır (Below vd., 2009). Jeofiziksel afetlerin alt gruplarından biri olan depremler ise dünyada ve ülkemizde en sık görülen afetlerin başında gelmektedir. Depremler ülkemizde yaşanan tüm afetlerin %60'ından fazlasını oluşturmakta, 1900'lü yıllardan günümüze 5 ve üzeri büyüklüğü olan toplam 1796 deprem yaşanmıştır. 2023 yılının en büyük afetlerinden birini peş peşe gerçekleştiren 7,5 ve 7,8 şiddetindeki iki depremle yaşayan ülkemizde elli üç binden fazla insanın ölümü toplam on milyona yakın kişinin hayatının etkilenmesine sebep olmuştur (CRED, 2023). 1900'lü yıllardan itibaren Türkiye'de en çok ölüme sebep olan 2023 Kahramanmaraş depremlerinin etkilerinin de yalnızca fiziksel yaralanmalara değil kişilerin ve toplumların üzerinde uzun yıllar devam edebilecek sonuçlara sebep olması muhtemeldir. 1755 yılında Lizbon'da yaşanan büyüklüğü 8,7 olarak tahmin edilen deprem ise ilk modern afet olarak tanımlanmakta, tıpkı 2023 Kahramanmaraş depremleri gibi geniş bir bölgeyi etkilemiş, sonuçları itibarıyla tarihsel ve toplumsal etkilerini inceleyen pek çok çalışma yapılmıştır (CRED, 2023).

Din ve İdeoloji

Bu noktaya dek yazılanlardan hareketle dinin ve dinsel ideolojinin toplumsal dönüşümde nasıl bir yere tekabül ettiğine dair bir dizi çıkarımın yapılması artık mümkündür. Her ne kadar bildirinin yazarları en baştan yöntemin yapısalcı bir yerden geldiğini kabul ederek yola çıkmış olsalar ve sınıfsallığı analizin bir parçası yapmaktan uzak dursalar da Marx ve onun din analizi, başka bir deyişle Marksizmin bütünü kullanılabilir bir set olarak görülmeye devam edecektir.

Karl Marx dini, en başta kalpsiz bir dünyanın kalbi olarak (Marx, 2012) tanımlarken ve daha sonrasında onu halkların afyonu olarak adlandırmasına rağmen önemli bir öne sürümde bulunur. Çünkü kalpsiz bir dünyanın kalbi demek, dinin beraberinde getirdiği rahatlatıcı yapıyı gözler önüne sunmak demektir. Elbette Marx bunu, dinsel olanın yıkılması ve ideolojik perdenin kaldırılması, böylece gerçek dünyaya dönüş ve gerçek mücadeleye başlayışın birincil adımı olarak görür. Ancak öte yandan din, tek başına din olarak veya bir düşünceler bütünü olarak görülmek zorunda değildir. Tersine, Frederic Engels, Alman Köylü Savaşlarını incelerken ve Otuz Yıl Savaşlarını analiz ederken Almanya'da düşünsel mücadelenin hep dinin sınırları içinde kalarak sürdürüldüğünü, bu sebeple önem arz ettiğini iddia eder (Engels, 2018, ss. 37-58). Öyle ki Marx'ın kendi düşünsel gelişiminde Hegel'i ve Feuerbach'ı aşmasında dinden gerçek dünyaya dönüşü birincil sırada görülür:

“Burjuva toplumun temelini oluşturan özel mülkiyet ilkesine bağlı kalan Feuerbach, insan yaşamının bütün alanlarına yayılan ve proleter devrimci ideolojiye uygun düşen tutarlı bir materyalizmle idealizmi aşamıyordu. Bundan dolayı Feuerbach, karşısına çıkan toplumsal sorunları çözmek için, insanın ve doğanın bir ülküselleştirilmesiyle insansal ilişkileri yalanlaştırmak yolunu tutuyor ve bu da Hegel’in kurgusal idealizmiyle aynı zamanda, tarihin diyalektik gelişmesi görüşünü de reddetmesine (...) yol açıyordu” (Cornu, 1958: s. 246)

Eğer bütünlemek gerekirse buraya değin yazılanlar din ve ideolojinin arasındaki karmaşık ilişki, daha doğrusu bir yanıyla ideolojinin dini kapsamı ancak öte yanıyla da dinin ideolojileri aşan ve tarihin başından beri toplumsal dünyanın ve düşüncesinin epey önemli bir kısmını oluşturması bakımından değerlendirilmesi gerektiği açıkça görülecektir. Öyleyse din, dinin etkisinin azalması ve artması, elbette toplumun çoğunluğunun inandığı veya egemen dinin yapısı analizin kendisi için büyük bir uğrak noktası olmayı sürdürecektir.

Toplumsal Dönüşüm

Şimdi, eğer dinin ve ideolojinin üzerinde de kendini belli eden bir toplumsal dönüşümün incelenmesi zorunlu ise karşılaştırılması hedeflenen ve toplumsal yapıya etki edecek ölçüde büyük iki doğal felaketin meydana geldikleri toplum üzerine de bir karşılaştırmanın yapılması da zorunludur. Portekiz, 1494 tarihli Tordessilas Antlaşmasının sınırlarını çizdiği gibi, sömürgecilik için dünyanın neredeyse yarısına sahipti. Öyle ki ticaret yollarının kullanımı amacıyla Osmanlı devletiyle Hint Okyanusu’nda savaşacak kadar da gelişik bir donanmaya sahipti (Sharman, 2021, ss. 97-104). Bu açıdan Avrupa’da İspanya’yla birlikte dünyaya açılmanın ve kapitalist gelişmenin ilk örneklerinden birini göstermiştir. Bu, depreme değin geçen neredeyse üç yüz senelik zaman dilimi, kısa kesilmelerle hem nüfusun hem de zenginliğin arttığı bir döneme tekabül eder. Aynı zamanda sömürgecilik ve zenginleşme, toplumu ileriye doğru götürürken Avrupa’nın bütününde yeni bir sınıfın, burjuvazinin yavaş yavaş ekonomik ve siyasal güce erişmesini imlemektedir. Yine bu pre-kapitalist dönem tüccarla kral arasındaki ilişkinin geliştiği ve neredeyse ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlandığı bir ekonomik yapıyı göstermekteydi. Ancak 17. ve 18. Yüzyılda daha fazla belirginleşen Aydınlanma hareketi, başka bir deyişle insan aklına duyulan güvenin artışı ve dinden kısmen uzaklaşma, bilimsel faaliyetlerin gelişmesi ve toplum üzerine daha rasyonel açıklama arzusunun doğumu (Swingewood, 1984, ss. 7-21), bir anlamda bu bildirinin temel konum alışlarından birini çizmektedir. Çünkü araştırmanın ikinci analiz nesnesi olan Türkiye’nin geçirdiği 2023 tarihli ve Güneydoğu bölgesindeki birçok kenti etkileyen ve yıkımlarına neden olan deprem ise tam tersine doğru hareket eden bir topluma gelmiştir. 21. Yüzyıl Türkiye’si pek çok açıdan dinselleşmekteki, başka bir deyişle dinsel olmayan açıklama modellerinden uzaklaşan, rasyonelliğin daha geri plana atıldığı, bir anlamda tersi yöne giden bir toplumdur. Siyasal iktidarın yapısı, ulus devletin parçalanma evresine girişi, başka bir deyişle cemaatlerin toplumsal bütünlüğü yaralaması, bugünün en önemli gündem konularından birini oluşturan yeni anayasa ve beraberinde getirdiği tartışmalar ve belki yasallaşacak dinselleşme de bunun görüngülerini oluşturmaktadır. Eğer aradaki yüzyılları anlamlı bir değişken olarak görmek yerine doğrudan doğruya şimdiye dek yazılanları analiz edeceksek iki doğal felaketin gerçekleştiği toplumlar birbirlerinin zıddı gibi görünecektir. Haliyle depreme ve felaketlere verilen düşünsel ve duygusal tepkilerin de birbirlerinden ayrıştığının görülmesi beklenmelidir ki analiz edilmesi hedeflenen veriler de bunlardır.

YÖNTEM ve ANALİZ TEKNİĞİ

Yöntem

Araştırma boyunca benimsenecek olan yöntem temelde yapısalcılıktır. Her ne kadar dinin ve ideolojinin nasıl algılanması gerektiğine gelince konu bir önceki kısımda, dayandırılan yer Marx ve Marksizm olsa da. Araştırmanın konusu ve amacı göz önünde bulundurulduğunda bunlara en uygun yol yapısalcılık olduğundan bu seçilmiştir. Çünkü ortaya konulması hedeflenen bilginin ya da verinin, sınıfsallığı, iktidar biçimiyle doğrudan ilgisi ya da

bir propaganda aracı olarak kullanılışı ya da post-yapısalcı yol eğer tutulsaydı yapılacağı gibi gerçekte kurulan ilişkiyi belirleyen söylemsel bir analizi söz konusu değildir. Tersine yapılması hedeflenen daha bütüncül bir bakış sağlamaktır.

Yapısalcılık denince kastedilen sosyoloji içinde yer aldığı haliyle toplumsal yapıyı ve bütünü ele alan, bu türden bir bütünlük içinde hareket etmeye çalışan yoldur. Geriye dönük olarak düşünülecekse Ferdinand de Saussure ve Durkheim'ın sınırlarını çizdiği bir teorik çerçeveye gönderme yapılmaktadır. Özünde Saussure hayattayken pek az ilgi çekmiş ve yazdıkları öğrencileri tarafından toparlanmış bile olsa daha sonrası açısından önem arz etmektedir. Saussure'ün teorisi temelde dili konu alsa ve dildeki sistemlerin, falanca kelimenin anlamının o kelimenin temsil ettiği şeyle doğrudan değil, keyfi bir ilişkiye sahip olduğuna yönelik iddiası (Hall, 1997, ss. 30-35) toplumsal düzleme çekildiğinde toplumsal olanın onu oluşturan ve onun düzlemi üzerinde hareket eden öznelardan bağımsız ve dıştan dayatıcı bir şeymiş gibi görünür, bir başka deyişle bir yapı gibi. Öte yandan Durkheim'ın etkisi daha nettir: o toplumsal dünyanın incelenişi için yollar önerirken pozitivistimin nesneleri gibi toplumsal olguların bulunduğu ve bunların birbirleriyle ilişkisinin inceleme için temel nesne olduğunu gösterir (Durkheim, 1982). Öyle ki Dini Hayatın İlkel Biçimleri başlıklı metnine bakıldığında din konusunda Saussure'ün çizdiğinden pek de farklı olmayan bir algılayışa sahip olduğu görülür.

Tartışma buraya geldiğinde Marx ve Marksizm dahi, kimi söylemleri ve kapitalizmin anlaşılması için çizdiği yol düşünüldüğünde bir yapısalcı gibi algılanabilir pekâlâ. Çünkü onun açısından da toplumsal olan, öznelar üzerine baskı yapar ve eylemlerinin sınırını çizer, (alıntı gelecek) en azından Fransız Marksizminin algılaması temelde böyledir. Örneğin Louis Althusser Marx'ın sınıflara bağlı ve temel hareket ettirici olarak gördüğü sınıflardan ibaret bir toplumsal resim çizmesinde, öznesiz bir tarih bulunduğunu iddia eder (Althusser, 2014, s. 91). Sonuç olarak araştırmanın başından sonuna kadar sürdürülmesi hedeflenen teorik konumlanış ve dolayısıyla yöntem yapısalcılığın sınırları içinde kalarak bütünü anlamaya yöneliktir ve büyük oranda nesnel bir bilginin üretilmesi hedeflenmektedir.

Analiz İçin Yollar ve Örneklem

Şimdi, yöntemsel sınırlama ve ortaya konulması gereken hedefler düşünüldüğünde araştırmanın nasıl yürütüleceği kendini ifşa etmektedir. Ortaya konulması hedeflenen bilgi, yani toplumsal dönüşümün bir kaynağı olarak büyük doğal felaketlerle düşün dünyanın dönüşümü ve buradaki yansıması; başka bir deyişle doğanın kendisini hissettirdiği ve hatta karşı konulamaz bir biçimde dayattığı anlarda toplumların bunlara karşı düşünsel olarak verdikleri tepkiyle toplumsal yapının ilişkisine (burada toplumdaki düşünsel yapı elbette) dair olduğuna göre analiz için tutulacak yolun da basitçe içerik analizi yapmaktan öteye geçmesine gerek yoktur.

Bu bağlamda ortaya konulması hedeflenen bilgi için içeriği analiz edilecek olanlar 2023 tarihli Türkiye depremi söz konusu olduğunda geleneksel medyanın kaynakları, başka bir deyişle gazeteler, köşe yazıları ve televizyon haberleriyken Lizbon depremi için analize tabi tutulacak olanlar, bu dönemin düşünsel yapısını çizmeleri bakımından önemli olan düşünürlerdir. Haliyle bir sonraki konuya geçildiğinde, yani örneklemin nasıl belirlendiğine, temel arzu mümkün olan en geniş çeşitliliği sağlamak adına farklı ülkelerden, depreme dair yazdığı bilinen yazarlardır. Kant, Rousseau ve Voltaire metinleri hedef alınan isimler olacaktır ama buna ek olarak aynı dönemi takiben Avrupa'da depremlere yönelik araştırmacılığın ve bilimsel bilgi edinme arzusunun gösterilmesi de söz konusudur. Türkiye içinse farklı siyasi konum alışları temsil eden üçer farklı kanal (Atv, Trt ve Halktv) ve gazete (Sözcü, Cumhuriyet ve Yeniakit) tespit edilerek bunlarda depreme dair atılan başlıklar, haber içerikleri ve sunuluş biçimleri temel analiz nesneleridir. Bu şekilde sunulan analiz nesnelerinden, toplamda eşit dağılacak biçimde depremi takip eden günlere yayılan, haliyle tarihleri yakın on saate yakın televizyon programları ve haberler izlenerek; yukarıda adı geçen üç farklı gazeteden depremi takip eden üç gün (07.02.2023-10.02.2023 aralığı) boyunca yazılanlar okunarak notlandırılmıştır. Haliyle örneklemin amaçlı örneklem alma tekniğine uyduğu söylenebilir.

VERİLER ve BULGULAR

Başlarken ve bir önceki kısımda sıralanan, araştırmanın veri setini kuran esas kaynaklara geçmeden evvel, konunun seçimine dair, yine verilerden oluşan bir genel tablo çizilebilir. Bu iki depremi araştırma konusu haline getiren ve işleten her ne kadar depremlerin ölçülebilir ve sınıflandırılabilir bir büyüklük ölçeği olsa da bunun ötesinde toplumsal çıktılarının genişliğidir. Lizbon depremi gerçekleştiği zaman düşünüldüğünde her ne kadar sadece tahmin yürütülebilse de Avrupa'nın şimdiye dek en büyük depremi olarak adlandırılmaktadır. Keza depremden doğrudan kaynaklanan ölüm sayısına dair de birbirleriyle çelişen ya da uzak tahminlerin bulunduğu söylenebilir. Ancak tüm bu tahminlerin ötesinde, depremden etkilenen alanın büyüklüğü ve Lizbon'un depremden önceki nüfus büyüklüğüne yeniden ulaşmak için yaklaşık iki yüz seneyi gerektirmesi da (Silva, 2019) boyutuna dair genel bir tablonun çizilmesini sağlayabilir. Portekiz'den İspanya'ya ve İspanya'dan Fas'a değin geniş bir coğrafyayı ve nüfusu etkileyerek Portekiz Krallığının dünyadaki büyük güçlerden biri olmaktan uzaklaştıran depremin, bu açıdan toplumsal bir dizi çıktı vermesi doğaldır.

Araştırmanın ikinci bilgi nesnesi olan 2023 tarihli Türkiye depremi de uzaktan bakıldığında ve değerlendirildiğinde benzer bir görüntü sunmaktadır. Depremin büyüklüğü, her ne kadar sabit bir ölçekle bakıldığında muazzam olmasa da doğrudan etkilediği insan sayısı milyonları aşarken şehirlerin sayısı da on birdir (UNFPA, 2023). Ancak dolaylı etkilenmeler düşünüldüğünde ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin deprem bölgesine hem o anda hem de ilerleyen zamanlarda yaptığı katkının düşüklüğü ve depremin etkilerini gidermekte sahip olunan kısıtlılığı; bugün depremin üzerinden neredeyse iki sene geçmiş olmasına rağmen hala çadırlarda ve konteynerlerde insanlar olduğu düşünülürse felaketin büyüklüğü ortaya yeniden çıkar. Ekonomik sonuçları, etkilenen nüfusun büyüklüğü ve ülke içinde neden olan göç, bir bütün olarak ülkenin ciddi bir dönüşüm geçirdiğini kanıtlamaktadır. Böylece eldeki verilerin ışığında ve genel değerlendirmenin ardından analize böylece geçilmesi mümkün hale gelmiştir.

Lizbon Depremi ve Sonuçları

1 Kasım 1755'te Portekiz'in güneybatısındaki Cadiz Körfezi'nde meydana gelen 8,7 büyüklüğündeki deprem yalnızca Portekiz'de değil, İspanya'nın güneyinde, Afrika'nın kuzey kıyılarında ve Atlantik Okyanusu'na kıyısı olan ülkelerde de etkili olmuştur. Portekiz'de tsunamiye ve Lizbon'da yangınlara yol açmıştır. Depremden üç ay sonra ülke genelinde iyi organize olan Katolik Kilisesi aracılığı ile Portekiz Kralı tarafından Pombal anketi olarak da bilinen anket ile veriler toplanmıştır (Gil, 2017). 18. Yüzyıl'ın Portekiz'inde okuryazar nadir kişilerden olan rahipler ve toplum ile ilgili bilgi sahibi olması muhtemel kişiler olduğundan depremin büyüklüğü, bölgelerinde önceden yaşanmış depremler ve depremin etkileri, sebep olduğu ölümler hakkındaki sorulara yanıt vermişlerdir. Bu yanıtlar incelendiğinde o dönemde çoğunlukla Katolik olan Portekiz toplumunun bilimsel kanıtı olmasa da belirli dini ritüeller ile tekrar yaşanabilecek depremleri önlemeye çalışmışlardır. Kilise cemaatinin üyelerinin Tanrı'yı yatıştırarak gelecekteki cezaların askıya alınmasını sağlamak istediğine ilişkin yanıtlar vardır. Dini inançlar ve buna bağlı etkinliklere katılım hem kişilerdeki inanç sebebi ile hem de bazı dini ritüellerin (örneğin: tövbe alayı) toplumsal olarak yapılmasının toplumun başa çıkma mekanizmalarını ve topluluk içi bağları güçlendirebildiği söylenebilir. Depremin ekonomik etkilerine ilişkin fiyatlardaki değişiklik ve gıdaya erişime ilişkin sorulara verilen yanıtlar ise verimli tarım arazisi olan topraklarında herhangi bir kısıtlılık yok iken tsunami ve gelgit etkisi ile toprak birikimlerinin kapattığı Aveiro limanının ticari faaliyetleri ya da balıkçılık faaliyetlerindeki aksamalara neden olabildiğini göstermektedir (Mendonça vd., 2019).

Portekiz depremini diğer felaketlerden ayıran devletin tepkisidir. Felaket sonrası yardım çalışmalarında hastalıktan kaçınmak için ölümleri ortadan kaldırmak, nüfusu beslemek ve kamu düzenini sağlamaya odaklanan Dom Sebastião José de Carvalho e Melo fiili başbakan olarak çalışmış bu durumun sonucu Portekiz devletinin dönüşümüne yol açmıştır. Ekonomiyi yeniden düzenleyerek yeni bir endüstriyel kalkınmayı finanse edebilmiştir. Ayrıca depremin doğal bir olay olduğunu söyleyenleri destekleyerek Katolik Kilisesi'nin siyasetteki etkisini kısıtlamıştır. Lizbon depremi sırasında Portekiz Aydınlanma Çağı'nın geri kalmış parçası,

Lizbon ise batıl inançlar ve putperestliğin merkezi olarak görülüyordu bu yüzden deprem kıyametin yaklaştığı şeklinde de yorumlanmıştı. Deprem dinin sağladığı hazır cevaplar dışında insanın aklını kullanmasına ilişkin bir tartışmaya da yol açmış, dönemin önde gelen entelektüellerinin filozofların eserlerinde bu konu yer almıştır (Gil, 2017).

Yeni dünya düzenine bağlı olarak bu felaket sonrası doğanın anlaşılmasına ilişkin uğraşlar artmıştır. Tanrının adaleti, doğa ve ahlak ilişkisine ilişkin yeni değerlendirmeler yapılmasına sebep olmuştur. 1755 yılında gerçekleşen afeti yüzyılı bölen bir ayrım çizgisi olarak kullanmaya başlamışlardır. Dönemin aydınlarının eserlerinde felakete ilişkin yorumlar yer almaya başlamıştır. Voltaire'in 'Poe'me sur le'sastre de Lisbonne' bu durum artık var olmayan Lizbon'da felakete neden olan suçun ne olduğu sorgulanmaktadır. Tanrı'nın iyiliği ve adaletini ifade ederken, yaşanan felakete ilişkin öfkesini ifade etmiştir. Geçmişin hüznünü geleceğin belirsizliği ifade eden şiir Avrupa'da birçok bölgede okumuş ve Katolikler ile Protestanlar tarafından kınanarak bir süreliğine yasaklı kitaplar dizinine girmiştir (Araujo, 2006). Keza bir diğer kitabı Candide'de de Lizbon depremini kitabın bağlamı içinde konu edinir. Orada, türlü felaketlerden kaçan Candide tüm bunlara rağmen, ona akıl hocasının öğrettiği, "olabilecek dünyaların en iyisi" şeklindeki, özünde Hristiyanca, temel önermeye bağlı kalmayı sürdürürken özünde absürtlüğünü de ifşa eder: her zaman en iyisini isteyen ve eyleyen bir tanrı nasıl olmuştur da ona inanan binlerce kişiyi bir afetle yok etmiştir (Voltaire, 2020)

Rousseau ise iyiliksever bir Tanrı'yı her şeye gücü yeten Tanrı'ya tercih etmemiz gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca bölgedeki yapılaşmayı doğanın ortaya çıkarmadığı ve farklı yapı seçimleri yapılması durumunda hasarın çok daha az olabileceğini Voltaire'e yazdığı mektupta ifade etmiştir. Bu yaklaşım Tanrı'nın sorumluluğunu, doğanın sorumluluğu ve insanın sorumluluğundan ayırmaktadır (Araujo, 2006).

Türkiye Depremi ve Sonuçları

Şimdi bu noktaya değin yazılanlardan hareketle Türkiye'ye ve Türkiye'deki depreme ilerlenebilir. Her ne kadar en başta söylenen örneklem seçimi, Lizbon depremine verilen tepkiler ve tepkilerin analizi için seçilen kişiler ve metinler düşünüldüğünde, daha küçük ölçekli görülebilirse de özünde her ikisi de Habermasçı anlamda kamuoyu temsili ya da kamusal alan temsili gibi varsayılmasını hak eder. Zira geçmiş dönemin okur-yazar kitlesi, başka bir deyişle kendi çevrelerinde olup bitenden ötesini ve fazlasını görebilir olanların sayıca azlığı, örneğin henüz kültür endüstrisinin veya gazeteciliğin gelişmemiş olması bunun bir sonucudur. Eğer bu dönemin gazeteleri olsaydı ve geniş halk kitlelerinin erişiminde bulunana haberler, kuşkusuz bunlara bakılabilirdi.

Bu türden bir meşrulaştırmanın ardından Türkiye'deki depreme yönelik medyada verilen, başka bir deyişle kamuoyunu temsilen verilen tepkilerin peşine düşülebilir. Tematik bir içerik analizi sürdürüldüğünde ve birbirini tekrar eden temalar göz önünde bulundurulduğunda, bir dizi gerçek ayrımdan bahsetmek mümkündür. Nasıl ki dinle bilim arasındaki karmaşık ilişki ve insanların doğal afetlere verdikleri tepkiler birbirlerinden iki uçta sallanan bir sarkaç gibi, diğer depremde de sallanıyorsa, esasında burada da benzer bir tavırdan bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda şimdi, temel ayrışmalardan, üretilen söylemlerden yola çıkarken göz önünde bulundurulması gereken ilk mesele, durumun siyasiliğidir. Her ne kadar ilk planlanışında kamusal alan bir siyaset yeri olarak düşünülmediyse de gittikçe siyasallaştığı ve hatta burada konuşma yetisi bakımından siyasetin gerçek düzlemini sunduğu söylenebilir. O halde doğaldan, verilen tepkiler de kişilerin veya kişilerin temsil ettikleri kamuoyunun hep siyasal bir yansıması olduğudur. Şimdi, temalarına göre verilen tepkiler analiz edildiğinde birbirine zıt tepkilerin bulunduğu hemen ortaya çıkacaktır. Bu zıtlık sadece gündeme getirilen siyasetçilerin ait oldukları partilerden ya da konumlardan değil, doğrudan doğruya olayın kendisine ilişkindir.

İlk analiz teması, belki kolayca tahmin edilebileceği gibi, kaderciliktir. Kaderciliğin gazete haberlerinde ve televizyonlarda gündeme geliş tarzı iki biçimde gösterilebilir. İlk depreme dair biraz da siyasal iktidar sayesinde işlenen "yüzyılın felaketi" başlığıdır. Bu başlık, her şeyden evvel bir olağanüstülüğe gönderme

yaparken ve yüzyıl boyunca gerçekleşmiş en büyük ve yıkıcı doğa olayı olarak peş peşe olan bu iki depremi gösterirken, temelde kadersel bir yere gönderme yapmaktadır. Zira olağanüstü olan, olağan önlemler alınsa bile durdurulamayacak veya engel olunamayacaktır: ondan kaçılmaz ve kabul edilmesi gerekir. Yine, eğer örneklemek gerekirse devlet üniversitelerinde çalışan profesörlerden biri depremin veya binaların değil, Allah'ın öldürdüğünü, bu sebeple depremde ölenlerin Mars'ta olsalar bile öleceklerini, kaderden kaçılmayacağını söylerken tam olarak buraya gönderme yapmaktadır. Dualar ve sabır dilekleri bütün sayfaları ve söylemleri kapsayarak gider. Öte yandan kaderciliğin karşıtı, olup biteni kabullenmekle birlikte atılabilir adımların veya atılmamış adımların sorgulanışında yatmaktadır ve örneklem içinde ilerlendiğinde ama düşük ama yüksek tonda, bütün medyada örnekleri bulunabilir. Örneğin, Yeni Akit'te yazan bir yazar dahi "Deprem kuşağında değil, resmen depremin ortasında yaşıyoruz. Bu bilinçle evler ve şehirler yapmalıyız. Deprem kafamıza vura vura bu gerçeği öğretecek bize" diyebilmektedir. Keza bir adım öteye gidildiğinde "Allah tekrarını göstermesin diyoruz ama bizi pek sevmiyor olacak ki aynı acıları tekrar tekrar yaşıyoruz" yazılabilmekte, bir anlamda ironinin arkasından kusuru ve sorumluluğu dünya-ötesinden çekilmektedir.

Buradan ikinci analiz temasına, yani sorumluluk kısmına geçilebilir. Bugün depremin üzerinden neredeyse iki yıl geçmiş ve her ne kadar tartışmalar sürse de, ilk günlerin iyimserliği sona ermiş olarak 50 binden fazla yurttaşın ölümüyle sonuçlanmış bir felaket söz konusudur, depremin büyüklüğünden bağımsız olarak. O halde, eğer tek başına doğal bir olay ve gerçekleşen ölümleri de doğal ölümler olarak adlandırmayacaksak sorumlunun kim olduğuna dair soruların sorulması da doğal ve kendiliğindendir. Yine tahmin edilebileceği gibi, olayın doğallığına veya kaderselliğine yönelik bir vurguyla anlatımı ya da kavranışı, beraberinde sorumluluğun iflasına yol açacaktır. Bu bakımdan, bir paralellik bulunduğu da söylenebilir: ortada olağanüstü, doğal ama aynı zamanda doğa-ötesi, sürekli karşılaşılmayan bir olay vardır ve bu olaya karşı alınabilir olan önlemler ya da peşinen yapılacak müdahaleler kısıtlıdır. Öyle ki afetin ardından müdahaleye gelenler, yönetenler, acil durum için toplanan bakanlar ve milletvekilleri her defasında insan üstü çaba gösteriyor olurlar veya devlet, yardımda bulunduğu yeniden şefkatli elini açmış" yardım eder hale gelir, sorumluluktan değil de bir tür müşfikliktendir. Oysa tersine ilerlendiğinde ve karşıt söyleme gidildiğinde, sorumluluk en baştan gelerek devletin ve yöneticilerin üzerine kalmıştır: bir yandan binaları yeterince denetlemeyerek, bir yandan yeterince müdahale etmeyerek ve memleketin dört bir yanında yokluklar (gıda, elektrik ve su dahil olmak üzere) yaratmıştır. Bir anlamda devletin gösterdiği yardım veya kurtarma çalışmaları onun şefkatli elinin bir sonucu değil, özünde yapması gerekeni yapması, hatta yapması gerekenin azını yapmasındadır. Haliyle yüzyılın felaketi ya da olağanüstülüğe yönelik vurgular es geçilerek ilerlenir ve tersine, bunun olağanlığı gösterilmeye çalışılır: özellikle konu üzerine çalışan uzmanlar aracılığıyla, bir başka deyişle bilimselliği korunarak olağanlığı ve beklenirliği ortaya konulur.

Üçüncü olarak ele alınması gereken bariz bir diğer tema da devlet ve millet ilişkisi ve bu ilişkinin temsidir. Her ne kadar yukarıda sunulan türden bir ayrım bu konuda da bulunsa da bir bütün olarak milletin fedakarlığına, yüksek onuruna ve birlikteliğine dair bir vurgu göze çarpmaktadır. Devlet değilse de millet yardım etmek, yurttaşlarla ortak kadere birlikte göğüs germek için seferber olmuş durumda ve hazırdır. İlgili kurumların gönüllü sayısı sürekli olarak artmış, madenciler başka bölgelerden koşup gelmiş, iş insanları iş makinelerini yardıma koşturmuş. Bununla birlikte aynı söylemin devamında kimi tehditler de bulunmaktadır: elbette millet, devletiyle bir ve bütün olarak eylemekte ve gerektirdiği gibi durumun, sabretmektedir ancak öte yandan da durumdan istifade eden, mağdur halkın gereksinim duyduğu malları daha pahalıya satmaya karar veren, telefonları gereksiz yere meşgul eden, "siyasi rant devşirmeye çalışan" kimi gruplar bulunur ki cümlelerin kuruluş biçimi olarak sanki bunlar devletin içinden de milletin bir parçası olmaktan da dışlanmaktadırlar. Öte yandan devlet, tüm gücüyle dört bir koldan yardıma giderken ve seferberlikteyken kimileri açısından da sadece oy zamanı beliren ve zor günlerde ortadan kaybolan, deprem vergileri toplayan ancak karşılığını vermeyen, bir başka deyişle üzerine düşeni, sorumluluğunu yapmayan, "ekonomi kadar önemli olmasına karşın depremi ciddiye almayan" bir portrede çizilir. Haliyle devletle millet arasındaki el elelik, bir yandan mevcut iktidarın devletle özdeşleştirilmesi, öte yandan da soyuttan somuta bir türlü inemeyen bir güçsüzlük

halindedir. Öyleyse milletle devleti iş birliğine çağırırken milletin cefakârlığını öven, sabrına hayran olan ve atalarının yaptığı gibi zor zamanları atlatacağına inanılan bu söylemsel yapı gerçekte devletle milletin hiç de el ele olmadığını, tersine siyasi konumlanışa göre çoktan bölündüğünü ifşa eder.

Dördüncü ve son olarak duygusallık ve bilimsellik arasında gidip gelen bir sunum biçiminden bahsetmek mümkündür. Her ne kadar duaların ya da dini vurguların ötesinde, verilen, hem duygusallık hem de bilimsellik bir anlamda bu dünyaya ait ve bu dünyanın bir parçası ise de haberlerin veya gerçeğin anlatım biçimi, bilimsellikle duygusallık arasında bir açıklığa sahiptir. Depremi ardından mucizevi bir biçimde kurtarılan bebekler, el ele tutuşarak kaderlerini bekleyen anne ve babalarla çocuklar yahut deprem yerinde, uzun yıllardır oturduğu binaların çöktüğünü görerek gözyaşlarını tutamayan yaşlılar; yardım için çalışırken uykusuz kaldığı gözlerinden belli olan kamu personelleri yahut siyasetçilerin titreyen sesleri, her defasında insanın aklından çok kalbine doğru gelmektedir. Öte yandan bilimsel tavır, başka bir deyişle objektiflik veya nesneye uygunluk, temelde nesneyle özne, bilim adamıyla çalıştığı konu veya şey arasında bir uzaklığı oluşturur. Elbette sıradan insanlardan ya da en baştan söylendiği gibi, kamusal alanı oluşturanlardan bu türden bir tavır beklemek haksızlık olabilir ancak bununla birlikte eğer olaylar onları yaşayanlarla sempati kurmaktan ve acılarını paylaşmaktan daha ileriye giderek bir bilimsel araştırma ve incelemeye dönüşecekse hem bireysel hem de toplumsal olarak alınabilir önlemlerin araştırılması haline gelecekse, bahsi geçen duygusallıktan uzaklaşılması zorunludur. Oysa bir bütün olarak bu türden bir nesneye uzaklığın kurulamadığı, hangi taraftan bakılırsa bakılsın açıktır: olayın kendisi ve felaket olağanüstüdür ancak ondan kurtuluş veya hafifletme de mucizedir. Eğer her şey olağanüstünün veya doğa-ötesinin alanına aitse, olağan olana dair bir çalışma nasıl yapılabilir?

SONUÇ

Bu noktaya değin yazılanlar eğer bir bütün halinde değerlendirilecek ve bir sonuca varılacaksa bu hedefin peşinde söylenebilecek olan ilk cümle, felaketlerin ya da büyük olayların, ister savaşlar ister doğal afetler, ister hastalıklar olsun, toplumların hem nesnel varlığında hem de düşünüş tarzında kendi büyüklükleriyle paralel bir değişime ve dönüşüme neden olmak yerine, daha çok halihazırda devam eden bir değişimin ve dönüşümün, hızlandırıcısı veya yavaşlatıcısı gibi çalıştıklarını söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, bir yöne doğru giden bir toplumun başına gelenler, onu başka bir yöne çevirip ilerletmekten daha çok, halihazırda gittiği yolun öyle ya da böyle destekçileri ya da engelleri haline gelmekte ama genel akışı tersine çevirememektedir. Lizbon depreminde böyle olmuştur; depremin yarattığı yıkımın yankıları bütün kıtaya yayılmış ve depreme yönelik ilgi, onun nedenlerini keşfetme ve çözme (buna yönelik önlem alabilmek de elbette) çabası ve sistematik çabalar artmıştır. Kahramanmaraş merkezli Türkiye depreminde de böyle olmuştur; keza depremin üzerinden bir sene bile geçmeden yürütülen genel seçimler, hiç değilse dönüşümün görülmesini ilk bekleyeceğimiz yer olan siyasette bile iktidar değişikliğine götüremeyecek kadar zayıf kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2014). *Lenin ve Felsefe*, (Ed. Murat Belge). İletişim Yayınları
- Araujo, A. C. (2006). "European Public Opinion and The Lisbon Earthquake," *European Review*, 14(3), 313-319.
- Assembly, U. G. (2016). "Report of The Open-ended Intergovernmental Expert Working Group on Indicators and Terminology Relating to Disaster Risk Reduction," *United Nations General Assembly: New York, NY, USA*, 41.
- Below, R., Wirtz, A., & Guha-Sapir, D. (2009). *Disaster category classification and peril terminology for operational purposes*.

- Cornu, A. (1958). Karl Marx et Frederic Engels. Paris Presses Universitaires de France.
- CRED Crunch n°72 - *Earthquakes in Türkiye-A Review from 1900 to Today*. (2023). CRED. Retrieved 05.06 from <https://files.emdat.be/2023/09/CredCrunch72.pdf>
- Da Silva, A. F. (2019). The “Script” of a New Urban Layout: Mobility, Environment and Embellishment in Lisbon’s Streets (1850-1910). *National Library of Medicine*.
- Durkheim, E. (1982). *The Rules of Sociological Method*, (Çev.W.D. Halls). The Free Press
- Engels, F. (2018). *Alman Köylü Savaşı*, (Çev. Okay Gönensin). Yordam Kitap Basın Yayın
- Gil, M. (2017). “God or Nature? Catastrophes and Modernity from Lisbon to Valparaíso”, *International Journal of Mass Emergencies & Disasters*, 35(3), 115-136.
- Hall, S. (1997). “The Work of Representation” Representation: Cultural Representations and ignifying Pratices, (Ed. Stuart Hall). London: Sage Publications.
- Keya, T. A., Leela, A., Habib, N., Rashid, M., & Bakthavatchalam, P. (2023). “Mental Health Disorders Due to Disaster Exposure: a Systematic Review and Meta-analysis”, *Cureus*, 15(4).
- Marx, K. (1994) “Introduction to a Contribution to the Critique of Hegel’s Philosophy of Right” Early Political Writings, (Ed. Joseph J. O’malley). Cambridge University Press.
- Mendonça, D., Amorim, I., & Kagohara, M. (2019). “An Historical Perspective on Communityresilience: The Case of The 1755 Lisbon Earthquake,” *International journal of disaster risk reduction*, 34, 363-374.
- Sharman, J. C. (2021). *Zayıfların İmparatorlukları*, (Çev. Fahrettin Biçici). Vakıfbank Kültür Yayınları
- Swingewood, A. (1984). *A Short History of Sociological Thought*. New York: St. Martin’s Press
- UNFPA (2023). Türkiye Depremi: Durum Raporu (<https://turkiye.unfpa.org/tr/turkiye-depremi-durum-raporu-no-4>)
- Voltaire. (2020). *Candide*, (Çev. Ayşe Meral). Alfa Yayınları

**DOĞUŞ
ÜNİVERSİTESİ**
Burası senin doğuşun.